Ἀριθ. 430 — Λεπτὰ εἴκοσι πέντε.

ΕΤΟΣ Θ'.

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΙΖ' Συνδρομὴ ἐτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρ. ἑκάστ. ἔτους καὶ εἶνε ἐτήσιαι.— Γραφεῖον Διεύθ. Ἐπὶ τῆς λεωφ. Πανεπιστημίου 39. 25 Μαρτίου 1884

25 ΜΑΡΤΙΟΥ

ΕΚΘΕΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Τῇ 25 Μαρτίου τοῦ 1821 ὑψοῦτο ἐν τῇ Ἁγίᾳ Λαύρᾳ τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ἱερὰ σημαία. Ὡς σήμερον, πρὸ ἑξήκοντα τριῶν ἐτῶν ἐκρότησε τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τὸ πυροβόλον, βροντώδης κατὰ τῆς τυραννίας διαμαρτύρησις, ἡ δ' ἀντήχησις αὐτοῦ συνεκίνησε τὸν κόσμον σύμπαντα. Οἱ λαοὶ ἔκθαμβοι ἐθεῶντο τὴν ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ ἁγίου διαφλεγομένην ἐκείνην δρᾶκα τῶν μαχητῶν, ἥτις διὰ θαυμάτων ἀνδρείας καὶ καρτερίας μετὰ ὑπερφυᾶ μακρὸν ἀγῶνα ἀπεδίωξε τὸν τύραννον, καὶ ἐπὶ ἐλευθέρου ἐδάφους ὑπὸ ἀκτινοβόλον οὐρανὸν ἐκυμάτισεν ἡ κυανόλευκος. Ἀλλὰ τὰ τέκνα ἐκείνων νωχελῶς ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτῆς ἀπολαύοντα τῆς ἐλευθερίας, ἠμνημόνησαν τῶν πατέρων αὐτῶν. Ἐνῷ δὲ οὐδὲν δύνανται ὑπὲρ τῶν τὰ πάντα δυνηθέντων ὑπὲρ αὐτῶν ἢ μόνον νὰ γεραίρωσι τὴν μνήμην των, οὐδὲ τοῦτο ἔπραξαν, καὶ ταῦτα ἐνῷ ἐνδελεχῶς ἔδει ν' ἀνακαλῶσι καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχωσι τὰ μεγάλα ἐκείνων παραδείγματα καὶ τὴν μεγάλην ἐντολήν, ἣν ἐκληροδότησαν αὐτοῖς ἀποθανόντες. Εὐτυχῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δύο ἔγκριτα τῶν Ἀθηνῶν σωματεῖα, ὁ φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς καὶ ἡ Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρία τῆς Ἑλλάδος, ἐν κοινῷ πόθῳ συναντηθέντα, ἔλαβον τὴν ἀρχεβουλίαν τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς 25 Μαρτίου, ἐπετείου τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, δι' ἐκθέσεως ἀντικειμένων ἱστορικῶν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τοὺς ἐνδόξους ἄνδρας τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν. Καὶ ἀπὸ τῆς σήμερον ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Πολυτεχνείου εἰς κοινὴν θέαν παρέχονται αἱ εἰκόνες τῶν ἀγωνιστῶν καὶ φιλελλήνων καὶ τῶν παντοειδῶς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγωνισαμένων· ὅπλα ἐφ' ὧν νωπὸν ἔτι εἶνε τὸ ἀποτύπωμα τῶν γενναίων χειρῶν, αἵτινες ἐν στιγμαῖς ἡρωϊσμοῦ ἐκράτησαν αὐτά, σημαῖαι ἡμίκαυστοι καὶ σφαιρότρητοι ἐν ταῖς πτυχαῖς αὐτῶν περιφυλάττουσαι τὸ τελευταῖον ψυχορράγημα τῶν μαρτύρων ἢ τὸν ἠχηρὸν ἀλαλαγμὸν τῶν νικητῶν, ἔγγραφα αὐτόγραφα παλμοὺς καὶ πόθους σφοδροὺς ἐγκλείοντα, ἀκροστόλια τῶν ἡρωϊκωτάτων πλοίων, τῆς ναυαρχίδος τοῦ Μιαούλη, τοῦ πλοίου τῆς Μπουμπουλίνας, τῶν Τομπαζαίων κλ. τηροῦντα ἔτι τὴν φρικίασιν τῆς διὰ μέσου τοῦ κινδύνου παρελάσεως καὶ τοῦ ῥοίζου τῶν ἐκσφενδονωμένων σφαιρῶν, ἔπιπλα ἅτινα ἤγγισαν, ἔψαυσαν αἱ χεῖρες τῶν μεγάλων πατέρων ἐνῷ ἐμερίμνων περὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς Ἑλλάδος, ταπεινοὶ ἀλλὰ πολύτιμοι συμπαραστᾶται τῶν μεγάλων των ἰδεῶν. Ὁποῖος ἐνθουσιασμός, ὁποία φιλοπατρία, ὁποία ἔξαρσις πρὸς μεγάλας σκέψεις καὶ μεγάλα ἔργα καταλαμβάνει τὸν παριστάμενον ἐν μέσῳ τοῦ μεγάλου Ἀγῶνος ἀναβιοῦντος! Ἂς ἀναπνεύσωμεν τὴν ζείδωρον ταύτην ἀτμόσφαιραν τοῦ 1821, ἵνα ἐπιρρώσωμεν τὸ καταπεπτωκὸς ἡμῶν φρόνημα, ἵνα ἐμφορηθῶμεν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς φιλοπατρίας τῆς μεγάλης ἐκείνης γενεᾶς, διότι τούτων μάλιστα δεόμεθα ὅπως δυνηθῶμεν νὰ ἐκτελέσωμεν τὴν κληροδοτηθεῖσαν ἡμῖν ἐντολήν, καὶ ὡς οἱ πατέρες παρέδωκαν ἡμῖν πατρίδα ἐλευθέραν, καὶ ἡμεῖς παραδώσωμεν τοῖς ἀπογόνοις *οὐκ ἐλάσσω ἀλλὰ πλείω καὶ ἀρείω ἢ ὅσην παρεδεξάμεθα.*

Η ΑΙΘΟΥΣΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ

Εἰς ἱερὸν νομίζει ὅτι εἰσάγεται ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὴν αἴθουσαν, ἐν ᾗ ἀνάκεινται τὰ ἐκτεθειμένα τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος μνημεῖα· ὑπὸ βαθείας καταλαμβάνεται συγκινήσεως μεταγόμενος διὰ μιᾶς ἐν μέσῳ τοῦ Μεγάλου Ἀγῶνος, παριστάμενος εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους, βλέπων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν δημιουργίαν ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Διότι πᾶν ὅ,τι ὁμιλεῖ εὐγλωττότερον περὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων χρόνων, ὡς ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐρχόμενον καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ φέρον τὴν ἀνάμνησίν των, πᾶν σχεδὸν ὅ,τι ἠλευθέρωσε σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμήν, κῦμα πρὸς κῦμα, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν τῆς Ἑλλάδος ἀνάκειται ἐκεῖ αὐτούσιον ἢ ἐν εἰκόνι.

Καὶ πρῶτον τὸ βλέμμα πίπτει ἐπὶ τῶν εἰκόνων, αἵτινες καλύπτουσι τοὺς τοίχους· ῥῖγός τι καταλαμβάνει τὸν θεατὴν ἱσταμένον πρὸ τῶν ἡρωϊκῶν ἐκφραστικῶν ἐκείνων μορφῶν, ἐφ' ὧν διῆλθον ὅλαι αἱ λάμψεις καὶ ὅλαι αἱ σκοτίαι τῆς ὀκταετοῦς γιγαντομαχίας, καὶ αἵτινες καὶ ἐν τῇ ἀφώνῳ αὐτῶν ἀκινησίᾳ τὴν Ἑλλάδα φαίνεται ὡς νὰ ἔχωσιν εἰσέτι κατὰ διάνοιαν· εἶνε δὲ ὅλοι σχεδὸν ἐκεῖ ἐν πληθούσῃ ὁμηγύρει ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος: οἱ ὀνειροπολήσαντες ἐν ταῖς μαύραις τῆς δουλείας ἡμέραις ἐλευθέραν Πατρίδα ὡσεὶ ἀνάστασίν τινα νεκρῶν καὶ ἐνθουσιωδῶς διαδραμόντες Ῥωσσίαν καὶ Δακίαν, Τουρκίαν καὶ Ἑσπερίαν, Στερεὰν καὶ Πελοπόννησον καὶ Νήσους, διάπυροι ἀπόστολοι τοῦ νέου θρησκεύματος τῆς ἐλευθερίας, οἱ ἐπὶ τῆς ἀγχόνης ἐκπνεύσαντες καὶ τὴν τελευταίαν των πνοὴν πρὸς εὐλογίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἀποστέλλοντες, οἱ συντρίψαντες τὰς ἐχθρικὰς ὀρδὰς καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἡρωϊκῶς πεσόντες, διὰ τοῦ θανάτου αὐτῶν ζωογονοῦντες τὴν Πατρίδα, οἱ ἐκ τῶν τουρκικῶν σφαιρῶν πυρίκαυστοι οὓς τοσάκις ψαύσας ἠλαθήθη ὁ θάνατος, οἱ ἰδόντες πρὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν γονυπετεῖς θρασεῖς μπέηδες, ἢ ἀνατινάξαντες εἰς τὰ νέφη καπετὰν πασάδες, οἱ τὴν φλογερὰν αὐτῶν φιλοπατρίαν εἰς ἐνθουσιώδεις σελίδας ἐκχύσαντες καὶ ἀφυπνίσαντες τοὺς δούλους, οἱ ἀνοίξαντες τὸν κρουνὸν τοῦ ὄλβου αὐτῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος χύσαντες ὅλον αὐτὸν τὸν χρυσὸν καὶ μόνοι στόλον ὁπλίζοντες καὶ ἐκστρατείας ὀργανοῦντες· ὅλοι, οἱ διὰ τοῦ αἵματός των ἢ τῶν ἀγρυπνιῶν των, ἢ διὰ τοῦ ὅπλου των, ἢ διὰ τοῦ λόγου των, ἢ διὰ τῆς θρυαλλίδος των, ἢ διὰ τοῦ πλούτου των ἀναστήσαντες τὴν νεκρὰν Ἑλλάδα. Ὑπὸ τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ εἰκόνας οἱ θυρεοὶ τῶν πολυτίμων καὶ περιωνύμων ὅπλων, ἐν μέσῳ δὲ τῆς αἰθούσης πυραμὶς περικόσμητος ἐξ αὐτῶν. Ὤ! ὁποίαν ἱστορίαν ἀνακαλοῦσιν αἱ χρυσοποίκιλτοι ἐκεῖναι σπάθαι, τ' ἀργυροκόσμητα ἐκεῖνα τρομπόνια, ὅλα τολμηρά, γενναῖα, γνωρίζοντα πῶς νὰ βροντῶσι καὶ νὰ βάπτωνται εἰς τῶν ἐχθρῶν τὸ αἷμα· μὲ ποίαν φιλαρέσκειαν τὰ ἐκόσμουν οἱ ἀτρόμητοι πολεμισταὶ οἱ ἐμπιστευόμενοι εἰς αὐτὰ τοὺς θερμοτέρους των πόθους. Τινὰ ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ θνήσκοντος πατρὸς εἰ τοῦ υἱοῦ τὴν χεῖρα μεταβιβαζόμενα, πολύτιμος κληρονομία ἐκπροσωποῦσα τὸ κατὰ τῆς τυραννίας μῖσος καὶ τὴν λατρείαν τῆς ἐλευθερίας, διῆλθον ὅλας τὰς ἐπαναστάσεις, ἑκατοντάκις δὲ δώσαντα τὸν θάνατον ἀνώτερα αὐτὰ θανάτου ἐπιζῶσιν ὡς ἀνυπομονοῦντα ἐπὶ τοσαύτῃ μακροχρονίῳ σιγῇ καὶ ἀκινησίᾳ· ἄλλα πυρετωδῶς κρατούμενα ἐν ταῖς παλάμαις τῶν ἡρώων ἐν αἱματηραῖς μάχαις παρέλαβον ἢ τὸν πρῶτον ἀλαλαγμὸν αὐτῶν νικώντων ἢ τὴν ἐσχάτην των πνοὴν θνησκόντων· ἐδῶ ἡ σπάθη ἣν ἐκράτει ὁ Μάρκος Βότσαρης ἐν τῇ μάχῃ τῆς Καλλιδρόμης, ἐκεῖ ἡ γυμνὴ σπάθη τοῦ Καραϊσκάκη, παρέκει τὸ ἀριστοκρατικὸν ξίφος τοῦ κόμητος Σάντα Ῥόζα· ἄλλα καρυοφύλλια, πάλαις, πιστόλαις ἀνακαλοῦσι τραγικώτατα ἐπεισόδια, ὧν ἐγένοντο ἐκτελεσταί, παραδόσεως ἀτιθάσσων πασάδων καὶ ἐκδικήσεως ἑλλήνων ἐκδικουμένων παραφόρως τοσούτων αἰώνων μαρτύρια καὶ σφαγὰς καὶ ἀτιμώσεις.

Παρὰ τοὺς θυρεοὺς τῶν ὅπλων ἐναλλὰξ κεῖνται τὰ ἀκροστόλια τῶν ἐνδόξως ἀγωνισθέντων πλοίων, τῆς ναυαρχίδος τοῦ Μιαούλη, ὅπερ ἐπίχρυσον ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Πατριάρχου κοσμεῖται ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὑπὸ σημαιῶν, τῆς Μπουμπουλίνας· τὰ ζωντανὰ ταῦτα μνημεῖα τῆς δόξης τὰ πρὸς τὸν θάνατον πολεμήσαντα καὶ πρὸς τὸν χρόνον νῦν ἀγωνιζόμενα δι' ὁποίων συριζουσῶν σφαιρῶν διῆλθον, καὶ ὁποῖα βλέμματα ἀγωνιώντων ἐχθρῶν ν' ἀπετυπώθησαν ἐν αὐτοῖς!

Ἰδοὺ ἐν τῷ μέσῳ καὶ τὸ μνημνεῖον τοῦ Μάρκου Βότσαρη· ἱερὸν καὶ διότι ἐκάλυψε τὸν τάφον τοῦ ἥρωος καὶ διὰ τὸν ἔνθερμον φιλελληνισμὸν τὸν ἐμπνεύσαντα αὐτόν, ἱερὸν καὶ ὡς ἔξοχον καλλιτεχνίας ἔργον.

Ἐπὶ τοῦ δεξιᾷ τοῦ εἰσερχομένου τοίχου ἀνάκεινται τῶν φιλελλήνων αἱ εἰκόνες· δὲν εἶνε πάντες· ἀλλ' ἐπαξίως ἀντιπροσωπεύονται οἱ εὐγενεῖς, αἱ φιλελεύθεροι ἐκεῖναι καρδίαι, οἱ ὡς ἰδανικὸν λατρεύοντες τὴν Ἑλλάδα ἐκείνην ἄνδρες, οἱ τὸν θαυμασμόν των πρὸς τοὺς προγόνους προσενεγκόντες ὡς ἡρωϊσμὸν ὑπὲρ τῶν ἀπογόνων, ἢ διὰ τῶν πυρίνων των ᾠδῶν συμπάσης τῆς Εὐρώπης τὸν ἐνθουσιασμὸν ἢ τὴν συμπάθειαν ὑπὲρ τοῦ κατὰ τῆς τυραννίας παλαίοντος ἡρωϊκοῦ λαοῦ.

Δεξιᾷ, πρὸς τὸ βάθος τῆς αἰθούσης, ἐκτίθενται ἐν πίναξι ἔγγραφα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν Ἐπανάστασιν· ἐντὸς τῶν γραμμῶν ἐκείνων περιλαμβάνεται ὅλον τοῦ Ἀγῶνος τὸ δρᾶμα· ἐδῶ μὲν αἱ μυστικαὶ συσκέψεις τῶν Φιλικῶν ἀποφασιζόντων τὸ παράτολμον σχέδιον τῆς ἐλευθερώσεως τοῦ

Γένους, καὶ τὸ συμβολικὸν ἀλφάβητον καὶ τὸ κηρίον τῆς ὁρκωμοσίας καὶ αἱ φλογεραὶ καὶ στυγεραὶ ὑποσχέσεις τοῦ Γρηγορίου Δικαίου Παπαφλέσσα· ὁποίαν συγκίνησιν προξενοῦσιν εἰς τὸν ἐλεύθερον Ἕλληνα ἀναγινώσκοντα τὰς πρὸς ἀπελευθέρωσίν του μερίμνας ἐκείνας, προσηλοῦντα τὸ βλέμμα ἐκεῖ ὅπου προσηλώθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκείνων, ψηλαφῶντα ὅ,τι ἔψαυσαν αἱ χεῖρες ἐκείνων, ἐν στιγμαῖς ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ, ἐθνικῆς ἀγανακτήσεως, ἢ ἀγωνίας· ἐκεῖ πᾶσαι αἱ μεγάλαι τοῦ ἔθνους ἀποφάσεις, ἐξ ὧν ἀντήχησεν ἡ οἰκουμένη, πρὶν ἐκτελεσθῶσι· παριστάμεθα εἰς τὰς παραμονὰς τῆς δόξης· ἀναγινώσκομεν τὴν ἐπιστολὴν ἣν ὀλίγας ὥρας πρὸ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου του ἔγραψεν ὁ Μάρκος Βότσαρης καὶ μεταδίδουσι ῥῖγος εἰς ἡμᾶς αἱ γραμμαὶ ἐκεῖναι τηροῦσαι ἔτι αὐτὸ τὸ ῥῖγος τοῦ προαισθήματος τοῦ θανάτου.

Ἐπὶ τοῦ ἄλλου τοίχου, παρὰ τὰς εἰκόνας τῶν διαπρεψάντων κατὰ τὸν ἀγῶνα πλοίων, εἰσὶν ἀνηρτημένα ἐν πίνακι τὰ *σεριάλα τῶν μπουρλότων*. Πῶς ἀνάπτουσι διὰ μιᾶς τὴν φαντασίαν! Βλέποντες τὰς παρατόλμους, τὰς ἀποπνεούσας κίνδυνον καὶ πῦρ προσταγὰς τῶν σημάτων ἐκείνων, ἀναπαριστῶμεν τοὺς πυρπολητὰς κολλῶντας ἐν μέσῃ νυκτὶ τὸ πυρπολικὸν ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου, παριστάμεθα στιγμάς τινας πρὸ τῆς πυρπολήσεως ἐχθρικοῦ δικρότου, κλονιζόμεθα ἐκ τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως τοῦ ἀνατιναγμοῦ της!...

Ἐντὸς ὑαλώματος ἐκτίθεται τεμάχιον τῆς πυρποληθείσης τουρκικῆς ναυαρχίδος, ἐρείπιον τῆς τυραννίας συντριβείσης ὡς αὕτη. Κατὰ μικρὸν ἠρεμώτεραι συγκινήσεις καταλαμβάνουσι τὴν καρδίαν· ἐνταῦθα τὸ σκαμνίον ἐφ' οὗ ἐκάθησεν ὁ Καποδίστριας, ταπεινὸς πρῶτος θρόνος τῆς Ἑλλάδος καθημαγμένης καὶ ὄχι τέλεον ἐλευθερωθείσης ἔτι· ἐκεῖ τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου τὸ κάθισμα, ἐφ' οὗ ἐκατέρωθεν ἐπὶ τῶν βραχιόνων του διατηροῦνται τ' ἀποτυπώματα τῶν χειρῶν αἵτινες τὰ πάντα προσήνεγκον εἰς τὴν Πατρίδα.

Τὰ πολύτιμα ταῦτα ἱστορικὰ κειμήλια τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, καλλιτεχνικώτατα ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Πολυτεχνείου διαταχθέντα διαιροῦνται εἰς τέσσαρα τμήματα, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἀποτελοῦσιν αἱ εἰκόνες, τὸ δεύτερον τὰ ὅπλα, τὸ τρίτον τὰ ἔγγραφα καὶ τὸ τέταρτον διάφορα ἄλλα ἐκτεθέντα μνημεῖα.

ΤΜΗΜΑ Α'.

Ἔργα ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς.

Τὸ μέγιστον μέρος τῶν εἰκόνων ἀποτελοῦσι προσωπογραφίαι ἀνδρῶν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος. Ὡς γνωστὸν τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἀπὸ ἐτῶν ἤδη καταρτίζει πινακοθήκην ἐλαιογραφικῶν εἰκόνων τῶν μᾶλλον ἐπιφανῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ δὲ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν ὁμοίαν πινακοθήκην ἐπισήμων θαλασσινῶν καὶ νησιωτῶν ἐξόχων.

Τὰ δύο λοιπὸν ὑπουργεῖα εἶνε οἱ πλουσιώτεροι ἐκθέται εἰκόνων καθόσον αἱ προσωπογραφίαι ἀμφοτέρων ὑπερβαίνουσι τὰς ἑκατόν, κοσμοῦσαι κατὰ διπλᾶς καὶ τριπλᾶς σειρὰς τοὺς τοίχους τῆς εὐρείας αἰθούσης. Ἐκεῖ ὑψηλὰ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος καὶ παρ' αὐτῷ χαμηλότερον ὁ Γερμανὸς καὶ ὁ Ρήγας, ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Καποδίστριας, ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Πετρόμπεης, ὁ Θ. Κολοκοτρώνης μὲ τὸ ἀχώριστον κράνος του, ὁ Μαυροκορδάτος μὲ τὴν διπλωματικὴν μορφήν του καὶ ὁ μονόφθαλμος ἀλλ' ὀξυδερκὴς Λάζαρος Κουντουριώτης, καὶ ὁ ἀνίκητος Καραϊσκάκης καὶ ὁ μεγαλοπράγμων Μιαούλης καὶ ὁ Μάρκος Μπότσαρης κατέχουσι τὸ κέντρον. Καὶ ἔνθεν μὲν ὁ Διάκος καὶ ὁ Τζαβέλας, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτζος καὶ ὁ Ι. Νοταρᾶς, τὸ ὡραῖον *ἀρχοντόπουλον*, ἑτέρωθεν δὲ οἱ τρεῖς Ἀνδρέαι· Ζαΐμης, Λόντος καὶ Μεταξᾶς, ὁ Κωλέττης, ὁ Τρικούπης καὶ ὁ Γ. Κουντουριώτης, ὁμὰς ὅλη πολιτευομένων· καὶ ἄλλοι πάλιν καὶ ἄλλοι μέχρι τῶν δύο περάτων τῆς αἰθούσης.

Μορφαὶ ἡλιοκαεῖς καὶ τραχεῖαι καὶ μύστακες ἀρειμανίως ἠνωρθωμένοι, ἢ ἐκφράσεις γλυκεῖαι καὶ προσηνεῖς εὐγένειαν ἀποπνέουσαι· ποῦ μὲν φουστανέλλας λευκάζουσαι πτυχαὶ καὶ χρυσοκέντητος *φέρμελη* καὶ περικόσμητοι ἀκτηρίδες πιστολίων προδίδουσι τὸν Ρουμελιώτην ἁρματωλὸν ἢ τὸν Μωραΐτην ἄρχοντα, ποῦ δὲ γελέκιον μετάξινον πρασινόχρουν καὶ ζωνάριον πλατὺ καὶ φέσιον ἠνωρθωμένον δηλοῦσι τὸν ἀνδρεῖον πυρπολητὴν ἢ τὸν ἐπιφανῆ ναυμάχον, ἐνῷ εὐάριθμοί τινες στολαὶ μετ' ἐπωμίδων καὶ παρασήμων τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ βασιλικοῦ ναυτικοῦ προβάλλουσιν ὡς ἀνορθογραφίαι ἐν τῷ βασιλείῳ ἐκείνῳ τῆς φουστανέλλας καὶ τοῦ φεσίου.

Πτωχὴν, πτωχοτάτην μερίδα ἀποτελοῦσιν αἱ εἰκόνες τῶν Φιλελλήνων. Ἐκ τῶν τετρακοσίων, οἵτινες ἦλθον καὶ ἐπολέμησαν ξένοι αὐτοὶ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἐκ τῶν διακοσίων ἑξήκοντα ἕξ, οἵτινες ἔπεσον ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, ἐξ ὅλων αὐτῶν μόνον ἑπτὰ ἀντιπροσωπεύονται ἐν ταῖς πινακοθήκαις τῶν ὑπουργείων· ὁ Βύρων, ὁ Σάντα Ρόζας, ὁ Ἄστιγξ, ὁ Γκυίλφορδ, ὁ Φαβιέρος, ὁ Τζῶρτζ καὶ ὁ Τράϊμπερ.

Ἡ Ἔκθεσις αὕτη ἔχει τὸ καλὸν ὅτι θὰ καταδείξῃ τοιαύτας ἐλλείψεις καὶ θὰ προκαλέσῃ ἴσως τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Οἱ ἁρμόδιοι φροντίζοντες ὅπως ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῶν ἀγωνιστῶν καλυφθῶσι χάσματα, οἷα ἀποτελοῦνται ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ Δ. Ὑψηλάντου, τοῦ Μέξη, τοῦ Γκούρα, τῶν τριῶν πρώτων Φιλικῶν καὶ ἄλλων, δὲν θὰ ὀκνήσωσιν ἔτι ὅπως διπλασιάσωσι καὶ τριπλασιάσωσι τὴν πλειάδα τῶν Φιλελλήνων.

Ὁ Νόρμαν καὶ ὁ Μάγερ δὲν πρέπει νὰ λείψωσιν, ἀλλ' οὐδ' οἱ τρεῖς ναύαρχοι τοῦ Ναυαρίνου, ἐξ ὧν μόνον τὸν Κοδριγκτῶνα ἐκθέτει ἡ Βιβλιοθήκη τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς, ἥτις ἐκθέτει καὶ δύο ἄλλας φιλτάτας τῇ Ἑλλάδι μορφάς, τὸν Σατωβριάνδον καὶ τὸν Φιρμῖνον Διδότον. Ἀνάκεινται δ' ἔτι ἐλαιογραφικὴ εἰκὼν τοῦ φιλέλληνος βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐλλείπει ἡ τοῦ Καρόλου Γ' τῆς Γαλλίας.

Αἱ λοιπαὶ εἰκόνες περιλαμβάνουσι σκηνὰς καὶ ἐπεισόδια τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τούτων δὲ τὰς πλείστας ἐκθέτει τὸ Πολυτεχνεῖον καὶ εἶνε ἔργα τοῦ Βρυζάκη. *Ἡ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Καψάλης θέτων τὸ πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην, ἡ ὑποδοχὴ τοῦ Βύρωνος ἐν Μεσολογγίῳ, ἡ Ἑλλὰς εὐλογοῦσα τὰ τέκνα της, τὸ στρατόπεδον τοῦ Καραϊσκάκη ἐν Φαλήρῳ, ἡ εὐλογία τῆς σημαίας ἐν Ἀγ. Λαύρᾳ*, εἶνε ἓξ ἔργα αὐτοῦ.

Ἔπειτα ἡ φωτεινοτάτη εἰκὼν τοῦ Ἀϊβαζόφσκη παριστῶσα τὴν πυρπόλησιν τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου ὑπὸ τοῦ Κανάρη· ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου κατ' ἀντιγραφὴν ἐκ τοῦ πίνακος τοῦ Delacroix· ὁ Μιαούλης ἐξερχόμενος τοῦ λιμένος Πατρῶν μέσῳ δύο τουρκικῶν φρεγαδῶν, θαλασσογραφία καλλιτεχνικωτάτη τοῦ ἀτυχοῦς Ι. Ἀλταμούρα καὶ ἄλλαι.

Ἐξ ὅλων τούτων τῶν εἰκόνων, αἵτινες ὑπερβαίνουσι τὰς 200 κατὰ τὸν ἀριθμόν, ἐπὶ τῶν δακτύλων μετροῦνται αἱ ἔχουσαι μεγάλας καλλιτεχνικὰς ἀξιώσεις, τινὲς δὲ εἶνε καὶ ἁπλᾶ σχεδιάσματα ἢ ἄτεχνα σκιαγραφήματα εἰκονίζοντα πλοῖα τῆς ἐπαναστάσεως, μάχας ἢ μορφὰς ἀγωνιστῶν.

Ἀξιοσημείωτος δὲ ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν εἶνε μικρὰ ἐλαιογραφικὴ εἰκὼν ἐπὶ ξύλου τοῦ Ρήγα Φερραίου, δωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἰδίου τῷ 1794 εἰς ἔμπορόν τινα ἐν Τεργέστῃ, ἔτι δὲ τρεῖς πίνακες χάρτινοι πεπαλαιωμένοι, διὰ μελάνης ἐζωγραφημένοι κατὰ τρόπον ὅλως ἰδιόρρυθμον καὶ εἰκονίζοντες τοὺς ἀγῶνας, τὸν θάνατον καὶ τὴν ταφὴν τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Παράδοξος εἶνε ἡ ἔκφρασις ὀργῆς, πάθους ἢ ἄλγους, ἣν ἀπετύπωσεν εἰς τὰ διάφορα πρόσωπα ὁ τεχνίτης, μᾶλλον ἐκ πατριωτικοῦ αἰσθήματος ἴσως ἢ ἐκ τέχνης περὶ τὴν ζωγραφίαν.

Τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς περιορίζονται εἰς εὐαρίθμους προτομὰς τοῦ Καποδιστρίου, Α. Ὑψηλάντου, Μπουμπουλίνας κλπ. ὧν τὰς μὲν ἐκθέτει τὸ Πολυτεχνεῖον, τὰς δὲ ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, ἑτέρας δὲ ἰδιῶται, ἀλλὰ περιλαμβάνεται ἐν αὐτοῖς ἓν πολλῶν ἀντάξιον: ὁ *τάφος τοῦ Μπότζαρη*, τὸ θαυμάσιον ἔργον τοῦ Δαυὶδ δ' Ἀνζέρ. Τὸ ἔργον τοῦτο ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ γάλλου τεχνίτου κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ, ἐδωρήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπ' αὐτοῦ ἵνα κοσμήσῃ τὸν ἐν Μεσολογγίῳ τάφον τοῦ ἥρωός της. Παριστᾷ δὲ κορασίδα κεκλιμένην καὶ δακτυλοδεικτοῦσαν τὸ ὄνομα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη γαλλιστὶ γεγραμμένον ἐπὶ τῆς πλακός. Ἀκρωτηριασθὲν καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ ἄκρα ὑπὸ περιηγητῶν, οἵτινες ἤθελον γ' ἀποκομίσωσιν εἷς ἕνα δάκτυλον, εἰς ἀνάμνησιν (11) καὶ βεβακχευμένων ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἐξεδικοῦντο δῆθεν τὴν τυραννίαν βεβηλοῦντες τοὺς τάφους τῶν ἐλευθερωτῶν κατὰ τὸ 1862, ἀπεστάλη κατόπιν εἰς Παρισίους, ἔνθα ἐπεσκευάσθη ἐπιμελῶς καὶ ἐπεστράφη πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν περίπου εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν· ἔκειτο δ' ἔκτοτε τὸ ἀτυχὲς ἔργον κεκλεισμένον εἰς τὰ βάθη ὑπογείου, αὐτὸ τὸ προωρισμένον νὰ φωτίζηται ὑπὸ τοῦ ἡλίου καὶ νὰ θαυμάζηται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀνευρέθη μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ ἀνεσύρθη ἐκ τοῦ τάφου του ἵνα κοσμήσῃ ἐπαξίως τὸ κέντρον τῆς Ἐκθέσεως περιεστοιχισμένον ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς δόξης, ἥτις τὸ ἐνέπνευσε καὶ τὸ ἐζωοποίησε, πλησίον τῆς εἰκόνος καὶ τῶν ὅπλων τοῦ Μάρκου Μπότζαρη. Ἴσως νῦν θὰ ληφθῇ καὶ πρόνοια περὶ τῆς ὁριστικῆς τοποθετήσεως αὐτοῦ. Ἂς τεθῇ καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ τάφου ἐκείνου δι' ὃν ἐπλάσθη, ἀλλ' ἂς περικλεισθῇ διὰ σιδηροῦ κιγκλιδώματος καὶ ἂς στεγασθῇ δι' ἰσχυρᾶς στέγης, διότι ἡ λεπτὴ αὐτοῦ ἐργασία καὶ ἔτι μᾶλλον αἱ ἐπισκευαὶ τῶν τεθραυσμένων μερῶν, ἔχουσιν ἀνάγκην μεγίστης προφυλάξεως.

ΤΜΗΜΑ Β'.

Ὅπλα.

Ἐπὶ στρογγύλων βυσσινοχρόων θυρεῶν καὶ μεγάλης στήλης ἐπὶ τούτῳ στηθείσης ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης, ἀνάκεινται τὰ πολυάριθμα καὶ παντοειδῆ ὅπλα τὰ ἐκπροσωποῦντα ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὸν μέγαν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα τοῦ 1821.

Αἱ ὑπερήφανοι εἰκόνες τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶνε ἴσως ἐν μέρει ἔργα τῆς φαντασίας, δύνανται νὰ ὁμοιάζωσι καὶ νὰ μὴ ὁμοιάζωσι, τὰ χειρόγραφα αὐτῶν εἶνε χαρτία τετριμμένα ὑπὸ τοῦ χρόνου, ὧν ἡ κακόσχημος γραφὴ ἀπεσβέσθη σχεδόν, ἀλλὰ τὰ ὅπλα των, τὰ ἀπαστράπτοντα ἔτι οὐ μόνον ἐκ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ὅστις τὰ περιζωννύει, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς δόξης ἥτις τὰ στεφανοῖ, αἱ πάλαι, τὰ γιαταγάνια καὶ τὰ χαντζάρια ἐκεῖνα εἶνε αὐτὰ ταῦτα, ἅτινα ἀπέκοψαν διὰ τῶν λεπίδων των τὰ δεσμὰ τῆς δεδουλωμένης πατρίδος, τὰ καρυοφύλλια, τὰ τρομπόνια καὶ τὰ πιστόλια ἐκεῖνα εἶνε αὐτὰ ταῦτα, ἅτινα ἐθυμίασαν διὰ τῆς πυρίτιδος αὐτῶν τὸ θυσιαστήριον τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

Ἀτενίζομεν μετὰ σεβασμοῦ τὰς εἰκόνας των, μελετῶμεν τὰ χειρόγραφά των, ἀλλὰ προσκυνοῦμεν τὰ ὅπλα των!..

Πλεῖστα περιφανῆ ὀνόματα ἀναγράφονται ἐπὶ τῶν πινακίδων τῶν ὅπλων, δύναταί τις δὲ καὶ μόνον περιγράφων ἓν ἕκαστον καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ παραδόσεις παραθέτων βιβλίον πολυσέλιδον νὰ πληρώσῃ.

Τὸ ὀγκωδέστερον ἐκ τῶν ἐκθεμάτων τοῦ τμήματος τούτου εἶνε τὸ ὀρειχάλκινον τηλεβόλον, ὅπερ ἀποστέλλει ὁ Ναύσταθμος, λάφυρον ἐκ τῆς ἁλωθείσης τουρκικῆς κορβέττας, ἥτις μετωνομάσθη κατόπιν *Ὕδρα*. Τὸ τηλεβόλον τοῦτο φέρει τουρκιστὶ τὴν ἐπιγραφήν: *τὰ τιμηθῆ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἐχθρῶν*· κατὰ παράδοξον δὲ τροπὴν τῆς μοίρας ἐπέπρωτο ἀληθῶς νὰ τιμηθῇ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἐχθρῶν, ἐκτιθέμενον εἰς δημοσίαν θέαν κατὰ τὴν Ἔκθεσιν ταύτην.

Ἀλλὰ βεβαίως δεύτερον μετ' αὐτὸ ἔρχεται τὸ γιγάντειον τρομπόνι τοῦ Σπετζιώτου πυρπολητοῦ Κοσμᾶ Μπαρμπάτση. Καὶ μόνον ἐκ τῆς θέας τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ ὅπλου δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὁποῖοι θὰ ἦσαν οἱ χαλύβδινοι ἐκεῖνοι βραχίονες, ἐν οἷς συνεσφιγμένον ὡς τηλεβόλον ἐπὶ κιλλίβαντος ἐξηρεύγετο ἀπὸ τοῦ εὐρέος αὐτοῦ στόματος τὸ πῦρ καὶ τὸν θάνατον.

Ἐντὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ θυρεοῦ σταυροῦνται τὰ ξίφη τριῶν περικλεῶν ναυάρχων, τοῦ Α. Μιαούλη, τοῦ Γ. Ἀνδρούτζου καὶ τοῦ Ι. Κυριακοῦ, ἀνάκειται δὲ παρ' αὐτοῖς ἀδελφὴ τῆς θαλασσίου δόξης κυρτὴ βελουδίνη καὶ ἐπάργυρος ἡ σπάθη τοῦ ἥρωος Κανάρη ἐπὶ τῶν ζωστήρων αὐτῆς φέρουσα ἀτέχνως γεγλυμμένας τὰς ἐπιγραφάς: *κωνσταντὶς καράρης, νῆσος ψαρῶν, νίκη λαμπρὰ, ἐλευθερία ἢ θάνατος, 1821.*

Τὰ κομψότερα πάντων, πλούσια ἅμα καὶ ἐλαφρὰ ὅπλα εἶνε ὁμολογουμένως ἓν μακρὸν τουφέκιον περίχρυσον καὶ ζεῦγος ὁμοίων πιστολίων ἀγγλικῆς κατασκευῆς, ἅτινα φέρουσι μὲν τὴν σφραγῖδα τοῦ Ι. Ὀρλάνδου, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ κιβωτίου ἐν ᾧ περιεκλείοντο ἐδωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ τῷ ναυάρχῳ Μιαούλῃ.

Ἀπεναντίας βεβαρημένος ἐξ ἀνατολικῆς πολυτελείας εἶνε ὁ ὁπλισμὸς τοῦ Μεσολογγίτου ἀρχηγοῦ Δ. Μακρῆ ἐκ τριῶν τουφεκίων καὶ σπάθης καὶ τετράδος πιστολίων ἀποτελούμενος. Ἐκ τῆς συνοδευούσης ταῦτα σημειώσεως μανθάνομεν ὅτι ἡ μὲν σπάθη τυγχάνει ἀρχαία καὶ ἱστορική, διότι περιῆλθε ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιη' αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821 εἰς τὴν κατοχὴν τεσσάρων διαφόρων ἁρματωλῶν, εἶνε δ' ἀληθῶς βαρύτιμος ἐξ ἀργύρου αὐτή τε καὶ οἱ ἀορτῆρες καὶ ἡ ζώνη καὶ αἱ πόρπαι καὶ πάντα ἐξειργασμένα καὶ ἐπίχρυσα. Ἐκ δὲ τῶν τουφεκίων τὸ μὲν εἶνε τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Λιᾶρος* ὑμνηθὲν κατὰ τὸν Ἀγῶνα ὑπὸ τοῦ τότε ποιητοῦ Σποντῆ διὰ τῶν ἑξῆς στίχων:

Τὸ τουφέκι σου ὁ Λιᾶρος εἰς τοὺς χρόνους τῆς σκλαβιᾶς μας
Ἔσπειρε παντοῦ τὸν τρόμον . . . .

Τὸ δ' ἕτερον εἶνε λάφυρον ληφθὲν κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου ὡς καὶ τὰ πιστόλια. Καὶ τὸ τρίτον ἐλαφρὸν τὴν κατασκευὴν εἶνε δῶρον τοῦ ἐν Ἀμστελοδάμῳ Κομητάτου πρὸς τὸν στρατηγὸν Δ. Μακρῆν.

Ἐκτὸς τῶν ὅπλων τούτων καὶ ἄλλα πολλὰ ἀπεστάλησαν ἐκ τοῦ περικλύτου Μεσολογγίου, ἐξ ὧν ἓν μάλιστα μακρὸν καρυοφύλλι ἀπεστάλη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀληθοῦς κατόχου του, γέροντος πολεμιστοῦ ἐπιζῶντος ἔτι.

Τὰ περίδοξα ὅπλα τοῦ Καραϊσκάκη, ἐν οἷς περιλαμβάνεται καὶ ζεῦγος μικρῶν ἀργυρῶν πελέκεων, ἀνάκεινται ἐν τῷ κέντρῳ ὑπ' αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ Στρατάρχου τῆς Ρούμελης. Συμπληροῦται δ' ὁ θυρεὸς οὗτος ἐπαξίως διὰ τῆς σπάθης ἣν ἔφερεν ὁ Μάρκος Μπότζαρης, κατὰ τὴν ἐν Καλλιδρόμῃ μάχην, δι' ἑτέρας σπάθης τοῦ αὐτοῦ καὶ διὰ τῶν πιστολίων καὶ τῆς σπάθης τοῦ ἀδελφοῦ του Κώστα Μπότζαρη.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ὅπλων ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶνε ἡ περίχρυσος σπάθη τοῦ Γούρα λάφυρον τῆς μάχης τῶν Βασιλικῶν καὶ ἓν ζεῦγος βαρυτίμων πιστολίων τοῦ αὐτοῦ, λάφυρον τῆς μάχης τοῦ Ἀετοῦ παρὰ τὴν Ὑπάτην. Προσέτι ἡ σπάθη τοῦ Γ. Δυοβουνιώτου, ἡ τοῦ στρατηγοῦ Δ. Μελετοπούλου, ἡ τοῦ Χρ. Σισίνη, ἡ τοῦ Περραιβοῦ, ἡ τοῦ Ν. Ζέρβα καὶ τὸ εὐθὺ ξίφος τοῦ φιλέλληνος Σάντα Ρόζα, ἔτι δὲ ζεῦγος μικρῶν πιστολίων τοῦ Βύρωνος.

Ἐκ τῶν νησιωτικῶν ὅπλων ἐξέχουσι τὸ τρομπόνι τοῦ Κριεζῆ, τὸ τρομπόνι τοῦ Τομπάζη, τὸ τρομπόνι τοῦ Λεμπέση, τὸ πιστόλιον τοῦ Σταύρου Σαχίνη, τοῦ πεσόντος ἐν Σφακτηρίᾳ. Περίεργον δ' ἱστορίαν ἔχει ἡ σπάθη τοῦ πολεμιστοῦ Μπαρδάκη ἐπιζῶντος ἔτι ἐν Σπέτζαις. Τὴν σπάθην ταύτην ἔλαβεν οὗτος παρὰ τοῦ Κιαμήλ μπεη αἰχμαλωτισθέντος, κατέσφαξε δὲ διὰ ταύτης τὸν τοῦρκον ἰδιοκτήτην, ἀφοῦ πρῶτον προσήνεγκεν αὐτῷ τῇ αἰτήσει του πρὸς ἀσπασμὸν τὸ προσφιλὲς ὅπλον.

Πολὺ εὔμορφον ὅπλον εἶνε τὸ τοῦ Κρητὸς Δεληγιαννάκη, ὅπερ συλληθὲν ἐν τῇ ἁλώσει τῆς Τριπόλεως ὑπό τινος Λάκωνος ἠγόρασεν οὗτος τότε ἀντὶ διακοσίων ταλλήρων, ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ὅτι ἀνῆκεν ἀληθῶς εἰς αὐτὸν τὸν Κιαμήλ μπεην. Ἀξιοσημείωτον δὲ καὶ τὸ καρυοφύλλι τοῦ Νάκου Πανουριᾶ, ὅπερ κατὰ τὴν παράδοσιν εἶνε τὸ πρῶτον κροτῆσαν ἐν Ἀμφίσσῃ κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἀλλὰ τίς θὰ ἐπίστευέ ποτε ὅτι σώζονται καὶ αὐτὰ τὰ ὅπλα τοῦ Λάμπρου Κατζώνη κατατεθειμένα ἐν τῷ ἀληθινῷ θησαυροφυλακείῳ τοῦ Ναυτικοῦ Ἀπομαχικοῦ Ταμείου, ὅπερ περικλείει καὶ τόσα ἄλλα ἀνεκτίμητα ἱστορικὰ κειμήλια; Καὶ ὅμως ἀνάκεινται νῦν καὶ ταῦτα ἐν τῇ Ἐκθέσει ὡσεὶ ἀποτελοῦντα τὸν πρόλογον τοῦ

μεγάλου ἔργου τῆς Ἐπαναστάσεως: ἀργυρᾶ μάχαιρα καὶ σπάθη γυμνωθεῖσα τῆς θήκης καὶ τὸ περιεργότερον λόγχη μακρὰ μετὰ κοντοῦ, τὰ ἀρχαῖκὰ δόρατα ἐνθυμίζουσα, πάντα ὅπλα τοῦ ἀτρομήτου ἀλλ' ἀτυχοῦς ἐκείνου πειρατοῦ καὶ ἐπαναστάτου.

Παρέλειψα νὰ προσθέσω ὅτι καὶ τοῦ ἁρματωλοῦ Μητρομάρα ἡ βαρεῖα σπάθη ἀνάκειται ἐν τῇ Ἐκθέσει. Τὸ ὑπερήφανον ὅπλον τὸ προωρισμένον νὰ φονεύῃ τοὺς πολεμίους τῆς πατρίδος, περιελθὸν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν μοναχῶν τῆς ἐν Σαλαμῖνι Φανερωμένης ἐπὶ πολὺν χρόνον κατεδικάσθη νὰ κόπτῃ κρέατα βοῶν καὶ προβάτων χάριν τῶν καλογηρικῶν στομάχων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐδωρήθη ὑπ' αὐτῶν εἰς ἄξιον κάτοχον τὸν κ. Ἀνδρ. Μιαούλην διευθυντὴν τοῦ Ναυστάθμου.

ΤΜΗΜΑ Γ'.

Χειρόγραφα καὶ ἔντυπα.

Δὲν εἶνε ὑπερβολὴ ἐὰν εἴπῃ τις ὅτι μόνον ἐκ τῶν χειρογράφων ἐπιστολῶν, διαταγῶν, προκηρύξεων κλπ. καὶ τῶν ἐντύπων ἐφημερίδων, ἐγκυκλίων, εἰκόνων καὶ σχεδίων, ὅσα ἐστάλησαν εἰς τὴν παροῦσαν Ἔκθεσιν ἠδύνατο νὰ ἀποτελεσθῇ ἰδία καὶ ἀνεξάρτητος Ἔκθεσις. Ὁ χῶρος τῆς αἰθούσης δὲν ἐπέτρεψε δυστυχῶς τὴν ἐν πλαισίοις ἔκθεσιν ἢ μόνον τῶν σπουδαιοτάτων ἐκθεμάτων τοῦ πλουσίου τούτου τμήματος, τὰ δὲ λοιπὰ ἀπετέθησαν ἐντὸς φακέλλων προσιτὰ μόνον εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ μελετήσῃ ἰδιαιτέρως τὰ τυχὸν ἐνδιαφέροντα αὐτόν. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν ἡ ἐπὶ τῆς Ἐκθέσεως ἐπιτροπὴ ἐξέδιδεν ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἱστορικὰ ἀρχεῖα* τὰ ἀξιολογώτερα τῶν ἐγγράφων, ἅτινα μεγάλως θὰ ἐφώτιζον πολλὰ σκοτεινὰ μέρη τῆς νεωτέρας ἱστορίας ἡμῶν.

Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶνε τὰ κρυπτογραφικὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ ἕτερα ἀναφερόμενα εἰς ταύτην, ἐν οἷς μητρῶον τῶν κυριωτάτων μελῶν μετὰ τοῦ κρυπτογραφικοῦ συμβόλου τοῦ ὀνόματος ἑκάστου καὶ κλεὶς, *σκυτάλη* καλουμένη, ἥτις ἐχρησίμευε πρὸς συνεννόησιν ἔγγραφον μεταξὺ τῶν φιλικῶν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ὧν τὰ ἀξιολογώτερα ἐκθέτει ὁ κ. Δ. Σέκερης ταγματάρχης. Ἐκ τούτων ἀντιγράφομεν τὴν ὁρκωμοσίαν τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου Δικαίου, τοῦ μᾶλλον γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Παπαφλέσσας, ἣν πάντες βεβαίως μετ' ἐνδιαφέροντος θέλουσιν ἀναγνώσῃ:

«Ὀρκίζομαι ὡς τίμιος ἄνθρωπος ὅτι τὴν πληροφορίαν, τὴν ὁποίαν μοὶ ἔκαμεν ὁ κύριος Παναγιώτης Σέκερης κατὰ τὸν χρόνον χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν δέκατον ἕκτον μήνα Ὀκτώμβριον ἡμέραν δευτέραν τῇ εἰκοστῇ· θέλω φυλάξω ἀκριβέστερα παντὸς πράγματος ὡς ἕπεται.

«Πρῶτον θέλω κρύπτω τὸν ἑαυτόν μου ἀπὸ τὰ μέλη ὡς νὰ μὴν εἰξεύρω τί περισσότερον τοῦ ὅτι εἶμαι τοιοῦτος οἷον μ' ἐμπιστεύθησαν.

«Δεύτερον θέλω φροντίζω διὰ τὰ ἐμπιστευθέντα μοι ἀνάλογα τοῦ βαθμοῦ μου.

«Τρίτον ἀποφασίζω τὸν ἑαυτόν μου κατὰ τὸ τρόπον ὁποῦ καὶ τὰ ἐπίλοιπα ὑποκείμενα τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ ἀπεφάσισαν καὶ ἀποφασίζουν. Τέταρτον καὶ τελευταῖον εἰς τὸ ἑξῆς δὲν θέλω μετρῶ τὸν ἑαυτόν μου (ἐκτὸς τῶν ὁμοίων μου κατὰ τὸν βαθμὸν) ὡς οὐδέν, οὔτε θέλω μετρῶ καὶ στοχάζομαι τὴν κατάστασίν μου καὶ συγγενεῖς μου ἔμπροσθεν εἰς τὸ θυσιαστήριον τὸ ὁποῖον θέλει μοῦ ἀνοιχθῇ· εἰς βεβαίωσιν δὲ καὶ ἀσφάλειαν γενικῶς τῆς ἑταιρίας καὶ μερικῶς ὅλων, τῶν μελῶν αὐτῆς δίδω ἐγγράφως τὰς εἰρημένας ὑποσχέσεις μου».

»*Ὁ Ἀρχιμανδρίτης.*

»ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ»

Πλεῖστα ἔγγραφα ἀνήκοντα εἰς τὸν Γεώργιον Αἰνειᾶνα ἐκθέτει ὁ ἔγγονος αὐτοῦ κ. Γ. Μαντζαράκης. Ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς μεταξὺ αὐτῶν εἶνε πολυσέλιδον τεῦχος περιέχον μετάφρασιν ἐπιστολῶν ἀνταλλαχθεισῶν μεταξὺ Μαυροκορδάτου καὶ διαφόρων ἐξεχόντων Γάλλων φιλελλήνων περὶ ἐκλογῆς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἑνὸς τῶν Γάλλων βασιλοπαίδων κατὰ τὸ 1824, ἔγγραφα τοῦ Ἐκτελεστικοῦ πρὸς Γ. Αἰνειᾶνα ἔφορον τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ἐκ μέρους τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ Δυοβουνιώτου, τοῦ Πετρόμπεη, τοῦ Γ. Κουντουριώτου, τοῦ Ἀνθ. Γαζῆ κλπ. δωδεκὰς δ' ἐπιστολῶν τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, ἐν αἷς καὶ μία πρὸς τὸν στρατηγὸν Μῆτσον Κοντογιάννην, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Μπότσαρη γραφεῖσα, ὡραία ἀληθῶς καὶ ἀξία ἀναγραφῆς ἐπιστολὴ ἔχουσα οὕτω:

Γενναιότατε στρατηγέ.

Εἶναι περιττὸν νὰ σοὶ εἴπω ὁποίαν λύπην ἐπροξένησεν εἰς τὴν ψυχήν μου ὁ θάνατος τοῦ στρατηγοῦ Μάρκου, ἐχάσαμεν ὄχι μόνον ἕνα καλὸν στρατηγόν, ἀλλὰ καὶ ἕνα ἀξιόλογον πατριώτην, ἂν ἦναι τὶ τὸ ὁποῖον μὲ παρηγορεῖ, τοῦτο εἶναι ὅτι ἀπέθανεν ἐνδόξως, ὅτι μὲ τὴν θυσίαν τῆς ζωῆς του ἔσωσε τὴν πατρίδα, καὶ ὅτι τὸ παράδειγμά του θέλει ἐμψυχώσει ὅλους, δείχνοντας εἰς αὐτοὺς τὸν δρόμον τῆς Ἀθανασίας· ἡ Γενναιότης σου ἦσουν φίλος του καὶ δικαίως λυπεῖσαι τὴν στέρησιν του, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ἡ λύπη δὲν φέρει καμμίαν θεραπείαν εἰς τὰς τοιαύτας περιστάσεις, καὶ τὸ χρέος κάθε καλοῦ πατριώτου εἶναι νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν μέλλουσαν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος, ἡ ὁποία τότε μόνον κατορθώνεται, ὅταν ὑπάρξῃ ἀληθὴς ἕνωσις καὶ ἀγάπη. τὸ σῶμα τῶν ἀνδρείων Σουλιωτῶν πόσον ἐχρησίμευσε καὶ ποίαν δουλειὰν ἔκαμεν εἰς τὴν πατρίδα ἀπεδείχθη πραγματικῶς· εἶναι λοιπὸν καὶ δίκαιον καὶ ἀναγκαῖον νὰ βασταχθῇ ἑνωμένον, καὶ μὲ αὐτὸ νὰ ἦναι συνδεδεμένοι ὅλοι οἱ καλοὶ καὶ ἀνδρεῖοι στρατηγοὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος. εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ φιλογένεια σου καὶ φρόνησις σου θέλει χρησιμεύσει οὐκ ὀλίγον διὰ νὰ συντηρηθῇ αὐτὴ ἡ ἕνωσις ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐλπίζω αὐτὸν τὸν χειμῶνα νὰ κατορθωθοῦν θαύματα ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ ἀπέτυχον καὶ ἐφέτος θέλουν ἀπελπισθῇ πλέον διόλου: Ὁ Κυρος Αἰνιὰν ἔπεται νὰ σᾶς ὡμίλησεν ἀρκετὰ περὶ αὐτῆς τῆς ἑνώσεως ἂν ἀνταμώθη μὲ τὴν γενναιότητα σας· ἔρχεται ἤδη ἐπὶ τούτου καὶ ὁ κυρος Νικόλαος Κομπότης διὰ νὰ σᾶς ὁμιλήσῃ ὅλα τὰ δέοντα καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θέλετε δώσει ὅλην τὴν ἀναγκαίαν προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐξέπλευσε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ εἰς ὀλίγας ἡμέρας ἐλπίζω ὅτι θέλομεν ἀκούσει καμμίαν ἀνδραγαθίαν, μετὰ ταῦτα δὲ θέλει διευθυνθῇ καὶ διὰ τὰς παλαιὰς Πάτρας διὰ νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ ἐκεῖ εὑρισκόμενα ἐχθρικὰ πλοῖα· αὐτὸν τὸν χειμῶνα ἐλπίζω νὰ γινοῦν ἔργα ἄξια τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος, ἐπειδὴ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος μανθάνων τὴν ἕνωσιν τῶν καλῶν καὶ ἀνδρείων στρατηγῶν τῆς χέρσου Ἑλλάδος δὲν θέλει παύσει ἀπὸ τοῦ νὰ συνεργήσῃ εἰς ὅσα ἐπιβάλουν πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὠφελίμου σκοποῦ. Ἐλπίζω πολὺ ἀπὸ τὴν συνέργειαν καὶ φρόνησιν τῆς γενναιότητος σας διὰ νὰ κατορθωθοῦν ἔργα ἄξια, τὰ ὁποῖα θέλουν ἀσφαλίσει εἰς τὸ ἑξῆς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν μας.

31 Αὐγούστου 1823
ἀπὸ Ὕδραν.

Ὁ πατριώτης καὶ φίλος σας
Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Ἀξία ἀναγραφῆς διὰ τὸ ἀληθῶς λακωνικὸν τοῦ ὕφους εἶνε καὶ ἡ ἑξῆς μικρὰ ἐπιστολὴ τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη ἐπέχουσα τόσον στρατιωτικῆς διαταγῆς:

καπετὰν γιάννη τζαούση νὰ μαζόξῃς ὅλον τὸν ταϋφέ σου καὶ νὰ μαζόξῃς καὶ ὅλους τοὺς ξενοχωρῆτας ὁποῦ βαστοῦν ἅρματα καὶ αὔριο τὸ ταχὴ νὰ ξεκινήσετε διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ξηρομέρου

Ὁ ἀδελφός σου
ΠΕΤΡΟΜΠΕΗΣ

τῇ 22 10μβρίου 1822
μεσολόγκι

Ὁμοίως ἑτέρα ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθανασίου Διάκου, ἧς τὸ πρωτότυπον ἀνήκει τῷ κ. Α. Παράσχῳ:

«Αἰδεσιμώτατε Ἅγιε Πρωτόπαπα καὶ Παπαδημήτρη εὐλαβῶς προσκυνῶ, καὶ ἀγαπητοί μου Γεωργάκη Στέρη καὶ Γιάννη Ἀλεξανδρῆ. Σᾶς φανερόνω λαμβάνοντες τὸ παρόν μου ἀμέσως νὰ σηκωθῆτε νὰ μαζώξητε ὅλους τοὺς Ραγιάδες νὰ μοῦ ξημερώσητε Τρίτην πουρνὸ εἰς Λικούραις, ὅπου νὰ ἔλθητε ὅλοι 200: διακόσιοι ὀνόματα καὶ τῆς ὥρας, μαζὺ μὲ τὰ ἅρματά σας, νὰ πάρητε καὶ δέκα φορτόματα ψωμὶ καὶ κρασὶ καὶ ἐλιαῖς καὶ ὅλον τὸν τζιπχανὲν ὅπου ἔχετε μπαρούτη καὶ κουρσούμια, καὶ νὰ μοῦ τὰ φέρητε, καὶ ἐξ ἄλογα καλὰ μεζιλιάρικα καὶ ἔτσι νὰ μοῦ ἀκολουθῆτε ἐξ ἀποφάσεως. Ὑγιαίνετε.»

«1821, 28 Μαρτίου Καπερνα»

«*Ἀγαπητός σας*
ΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΙΑΚΟΣ»

«Γιάννη Ἀλεξανδρῆ καὶ πατέρα Γεωργάκη, ἀτή σας νὰ πάρετε τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐν τῷ ἅμα νὰ μοῦ εὑρεθῆτε ἐδώ».

Καὶ τὸ πρωτότυπον τῆς ἑξῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μάρκου Μπότζαρη, ἥτις πιθανῶς εἶνε ἡ τελευταία, ἣν ἔγραψεν ὁ ἥρως τρεῖς ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐκτίθεται ἐν περιχρύσῳ πλαισίῳ:

«Πρὸς τὸν ἔντιμον καὶ φιλογενέστατον Κύριον Γεώργιον Τουρτούρην.»

«Ἔλαβον τὸ ἀδελφικόν σας καὶ χαίρω διὰ τὸ αἴσιον τῆς ἐφετῆς μοι ὑγείας σας ἔγνων τὰ ἐν αὐτῇ· ἔλαβον καὶ τὰ περικλειόμενα καὶ σᾶς εὐχαριστῶ. Ἰδοὺ σᾶς περικλείω καὶ τὴν ἀπόκρισίν των καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ τὴν στείλετε, σᾶς σημειώνω καὶ τὰ ἐδῶ τρέχοντα. Ὁ Σκόδρας ἐξεστράτευσεν ἀπὸ Τρίκαλα καὶ ὑπέταξεν ὅλον τὸ Ἀσπροπόταμον καὶ Ἄγραφα καὶ ἠχμαλώτισε καὶ κατέσφαξε πολλοὺς καὶ ἤδη ἐπροχώρησεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ Καρπενησίου· ἡμεῖς ἐξήλθομεν εἰς ἀπάντησίν των καὶ εὑρισκόμεθα εἰς τὰ μέρη τοῦ Καρπενησίου στρατοπεδευμένοι, καὶ ἄμποτε ἡ δύναμις τοῦ νικηφόρου σταυροῦ νὰ δοξάσῃ τὰ ὅπλα μας μὲ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκην, ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Καρλελίου δὲν ἠξεύρω νὰ σᾶς φανερώσω· σᾶς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς μένω

«*ἀδελφός σας*»

Μ. ΜΠΟΤΖΑΡΗΣ

Τῇ 3 Αὐγούστου — 1823 Ἅγιον Βλάση

Τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας ἐκθέτει ἐνδιαφέροντα χειρόγραφα, ἐν οἷς καὶ τεῦχος περιέχον χρωματιστὰ ἀπεικονίσματα ὅλων τῶν οἰκοσήμων τῆς νήσου Ζακύνθου, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ Φοσκόλου καὶ τοῦ Σολωμοῦ. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τούτοις περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἑξῆς ἐπιστολὴ τοῦ Ὀδ. Ἀνδρούτζου, ἣν ἀντιγράφομεν ὡς παρέχουσαν λεπτομερῆ καὶ μετ' ἀφελείας γεγραμμένην ἀφήγησιν τῆς μάχης τῶν Βασιλικῶν:

»*Τὴν ἐκλαμπρότητά σας ἀδελφικῶς ἀσπάζομαι* αὔγουστος:—

»εἰς τὰς 24: τοῦ τρέχοντος Σᾶς γράφω τὸν πόλεμον ὁποῦ ἔγινε εἰς τάς· 23: τοῦ τρέχοντος τόρα δὲ Σᾶς γράφω καὶ εἰς τὰς 25 τοῦ τρέχοντος· ὁ περιβόητος μπαϊράμ πασιὰς πέρνοντας τὸ ἀσκέρι του ὅλον τὸ ὁποῖνο συμπροσούνταν ἀπό· 4000: στράτευμα καὶ ἤλθεν καταπάνομας καὶ εἰς τὰς ἕξι ὅρας τῆς ἡμέρας συνεκροτίθη ὁ πόλεμος, καὶ ἐβάσταξε τὸ τουφέκη ἕως εἰς τὰς ὀκτὸ καὶ μετὰ τὰς ὀκτὸ ἐπιαστήκαμεν χέρια μεχέρια καὶ μὲ σπαθιά· λοιπὸν τί στόμα νὰ διειγιθῇ καὶ πία χεὶρ δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν ἀνδραγαθίαν καὶ τὸν θρίνον ὁποῦ ἔκαμαν εἰ ἄνδραις ἕλιναις: βαίβεα οὐδεὶς· ὁ Γούρας ξεσπαθόνοντας καὶ μεθόντας ἀπὸ τὸν πόλεμον ὁσὸν γίγαντας τοῦς τοῦρκους ἐθέριζε χωρὶς νὰ ἐμποδιστῇ τὸ σπαθί του τελείος· ἡ ἔλειναις ἀπὸ τὴν ὁρμήν τους μετὰ ὀδόντια ἔτρογαν τοῦς τούρκους ὁποῦ τέλος πάντων ἔτρεχε τὸ αἷμα ποταμιδὸν ἀπὸ τὴν ὅραν ὁποῦ ἤρξεν ὁ πόλεμος ἕως τὸ πορνὸ καὶ ἀνίσος εἰ ἔλειναις δὲν ἔπευτον εἰς ταλάφιρα καὶ δὲν ἐνίκτονε δὲν ἤθελε μίνη βαίβεα οὔτε οὐδὲς ἀποαυτοῦς καὶ εἴθελε πιάσομεν καὶ τὸν εἴδιον μπαϊράμ πασιὰ ζοντανόν· μεόλον τούτο δὲν

εἶναι μικρὰ πράγματα ἐκεῖνα ὁποῦ ἔπαθον· μὲ μέτρον ἐσκοτόθησαν· 766: καὶ ἀχμάλοτη ἐπιάσθησαν ζονταναοί. 221: τοῦς ἐπίραμε καὶ τζέπχανέδες φορτόματα ἐνέα καὶ ἄλλα τριάντα ἔκαψαν οἱ οἴδιοι· ἄλογα ἐπίραμε τετρακόσια εὐδομήντα ἐσκοτόθησαν καὶ ὑπὲρ τά· 700: ἀμάξια εἶχον· 1000 μὲ παξιμάδη κριθάρι καὶ ἄλλα εἴδη· ἔκαψαν ἀπὸ αὐτὰ οἱ τοῦρκοι· 600: τὰ δὲ 400: τα ἐπίραμε ἐμεῖς· ἐπίραμε καὶ ὅλλον τὸν ἀμοξίον ταβόδια καὶ βουβάλια· τοῦς ἐπίραμε καὶ 8: κανόνια, τοπουγουσοὺκ μπαϊράκη τους τὸ ἐπίραμε καὶ ὅλλα τὰ ἐπίλυπα· ὁμίως ἐπίραμε καὶ τὰ τουμπελέκια. δὲν δύναται χεὶρ νὰ γράψη τὰ ὅσα τοῦς ἐκάμαμε· τούτο μόνον Σᾶς λέγω ὅπου τέτιος πόλεμος δὲν εἶχε γένι ἀποεμας· ἐσκοτόθισαν δικί μας εἰς τὸν τόπον ἄνθρωποι. 3: μάς ἐλαβόθη καὶ ὁ καπετὰν ἀντόνης τουπαλατίου ὀλίγον εἰς εἰς τὸ πόδη· καὶ ἂν δὲν ἐλαβόνετον ὕθελε γένη μεγαλήτερος θρίνος· ἐπιδὴ καὶ ἔπεσαν οἱ ἄνθρωποι ἰ ἐδηκοί μας εἰς αὐτόν. ἄφισε ὅμως τὸν ἀδελφόν του νέον καὶ ἄξιον εἰς τὸ ποδάρι του· ἐλάβοσαν ἀκόμη καὶ ἄλλους. 3: τούρκοι εἰδὲ πόσι ἐλαβόθισαν φεύγοντας καὶ πόσι ἐσκοτόθισαν δὲν οἰξεύρομεν ὁποῦ εἰ ἐδικοί μας τοῦς ἐπίγαν κινηγόντας ἕως εἰς τοζιτούνη· καὶ αὐτοὶ ὁποῦ ἔμιναν, σᾶς λέγω ὅτι εἰς πόλεμον δὲν εἴθελον εὔγει διὰ τὸν θρίνον ὁποῦ ἔγηνε· ἐκόπη πλέον ἡ ἐλπὶς τὸν αὐτόθη πασχάδον ὁποῦ προσμένουν ἡμτάτη καὶ εἰμεῖς ἔχομεν σκοπόν νὰ τοῦς βάλομε μέσα εἰς τὸ ζιτούνη καὶ ἂν εἶναι θέλιμα θεοῦ ἐξολοθρευοντάς τους θέλομεν κηνίση κατευθίαν διὰ τά αὐτόθη καὶ ἄμποτε τοῦτο νὰ γένι.

1821 αὐγοῦστου. 27:. —

ΟΔΥΣΕΥΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΙΤΖΟΥ »

Ἀλλὰ τὸ πολυτιμότερον τῶν ἐκθεμάτων τοῦ τμήματος τούτου εἶνε βεβαίως ἡ αὐτόγραφος Φυσικὴ τοῦ Ρήγα Φερραίου, ἣν ἀποστέλλει ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, δεδεμένην μετὰ τῆς ἐντύπου ἐκδόσεως αὐτῆς. Πάντες μετ' ἐνδιαφέροντος καὶ συγκινήσεως θέλουσι κύψῃ ἐπὶ τῶν συμπεπηγμένων καὶ ἀσυμμέτρων ἐκείνων γραμμῶν, ἃς ἐχάραξεν ἡ αὐτὴ χεὶρ, ἥτις ἐχάραξε καὶ τοὺς θουρίους τῆς πανελληνίου ἐλευθερίας!

Δύο οἰκογένειαι ἐκθέτουσι τὰ ἀφορῶντα αὐτὰς ἔγγραφα ἐν κομψοῖς λευκώμασι κεκολλημένα· ἡ οἰκογένεια Γ. Κουντουριώτου καὶ ἡ οἰκογένεια Ι. Παπαρρηγοπούλου, ὁ δὲ κ. Ι. Τυπάλδος παρέχει ἔγγραφα τῆς οἰκογενείας Μπότσαρη, ἐν οἷς πλεῖστα ἀναφερόμενα εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου ἐντὸς ἓξ μεγάλων πλαισίων. Δυστυχῶς ἐλλείπει ἡμῖν ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος ὅπως ἀντιγράψωμεν ἐκ πάντων τούτων πλεῖστα πολλοῦ λόγου ἄξια, ὅθεν περιοριζόμεθα εἰς μόνην τὴν ἐξῆς ἀληθῶς συγκινητικωτάτην ἐπιστολὴν τοῦ Ψαρριανοῦ ναυάρχου Ἀποστόλη πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτην:

« *Ἐκλαμπρότατε!*

Διὰ τοῦ παρόντος μου ἔρχομαι πρῶτον νὰ ἐρωτήσω περὶ τῆς ὑγείας σας, καὶ νὰ σᾶς προσφέρω τὸ σέβας μου ἐνταυτῷ νὰ σᾶς παρακαλέσω τὸ ἀκόλουθον·

» Ἐγώ, καθὼς εἰξεύρουν ὅλοι ἐξόδευσα καὶ ἐδούλευσα πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγώνος μας. ἡ καταστροφὴ τοῦ τόπου μας ἀφάνισεν ὅλην τὴν κατάστασίν μου. ἡ συμβία τοῦ υἱοῦ μου ἀποστόλη ἀκόμη εὑρίσκεται εἰς τὴν τουρκίαν σκλαβωμένη, καὶ ζητοῦνται 22 000 γρόσια διὰ τὴν ἐλευθέρωσίν της. τὸ σπήτι μου στερεῖται τόσην ποσότητα· νὰ πωλήσω τὸ καράβι μου ὁποῦ ἀκόμη χρησιμεύει εἰς τὸν πόλεμον δὲν βαστὰ ἡ καρδία μου, ἂν ἦναι λοιπὸν τρόπος νὰ μοῦ κάμῃ αὐτὸ τὸ καλὸν ἡ Σ. Διοίκησις ἢ ὅλην ἢ μέρος τῆς ἀναγκαίας ποσότητος διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν ἐκείνης τῆς ἀθλίας γυναικὸς, παρακαλῶ νὰ τὰ κρατήσεται ἀπὸ τὸ νεωστὶ ἐρχόμενον ἄλλο μέρος τοῦ δανείου· ἔχω κάπποιον δίκαιον νὰ ζητήσω τὴν πληρωμὴν τοῦ μπουρλότου ὁποῦ ἔκαμα ἐξ ἰδίον μου· πλὴν ἐλπίζω περισσότερον εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Σ. Διοικήσεως καὶ μάλιστα τῆς Ἐκλαμπρότητός σας. Σᾶς παρακαλῶ ἀκόμη νὰ ἔχεται πάντοτε διὰ τὰ δίκαια τοῦ στόλου μας καὶ διὰ μᾶς ὡς πατὴρ καὶ ἀδελφὸς ἐκείνην τὴν ἀγάπην καὶ φροντίδα ὁποῦ ἐλπίζομεν ἀπὸ τὰ εὐγενικὰ σπλάγχνα σας.

» Μένω πρόθυμος εἰς τοὺς ὁρισμούς σας

νικολις αποστολις

Τὰ ἔντυπα τοῦ παρόντος τμήματος περιορίζονται εἰς σειρὰν φύλλων ἐκ τῶν ἐκδιδομένων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ἐφημερίδων, ἤτοι τῶν *Ἑλληνικῶν Χρονικῶν*, τῆς *Ἑλληνικῆς Μελίσσης*, τῆς *Ἐφημερίδος Ἀθηνῶν*, τοῦ *Ἀνεξαρτήτου* κλπ. καὶ εἰς τὰς τρεῖς προκηρύξεις τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ τοῦ μονογραφήματος αὐτοῦ. Ἐκτίθεται δ' ἔτι ἡ *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος* ὑπὸ Ρήγα Φερραίου καὶ βιβλίον τι τοῦ Δαρβάρεως φέρον τὴν ἰδιόγραφον τοῦ Ρήγα ὑπογραφήν, τὴν μόνην σωζομένην ὑπογραφὴν τοῦ μάρτυρος ποιητοῦ. Πάντα ταῦτα ἐκθέτει ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς.

Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο δέον νὰ ὑπαχθῇ τελευταῖον ἔγγραφον, σφοδρὰς διεγεῖρον συγκινήσεις παρὰ τῷ ἐπισκέπτῃ τῆς ἐκθέσεως, πολύτιμον καὶ περίεργον ἅμα κειμήλιον, ὁ ἐκτιθέμενος ὑπὸ τοῦ Σπετσιώτου κ. Γ. Σπαχῆ πίναξ ὁ περιέχων χρωματιστὰ ἀπεικονίσματα τῶν διαφόρων σημάτων (σενιάλων) δι' ὧν ἐν καιρῷ ναυμαχίας ἐγίνετο ἡ συμβολικὴ ἀνταπόκρισις τῆς ναυαρχίδος καὶ τῶν ἡρωϊκῶν πυρπολικῶν καὶ διεβιβάζοντο αὐτοῖς αἱ διαταγαὶ τοῦ ναυάρχου πρός τε ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ προφύλαξιν ἀπ' αὐτοῦ. Ὁ πίναξ οὗτος, ἀνήκων εἰς τὸν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀτρόμητον πυρπολητὴν Πέτρον Σπαχῆν, εἶνε διπλοῦς, ἐκ τοῦ ἑνὸς μὲν μέρους περιέχων τὰ χρωματιστὰ σήματα, ἐκ τοῦ ἄλλου δὲ τὰ διὰ κολοκυνθῶν, αἵτινες ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀντικαθίσταντο διὰ φανῶν, ὅπως γίνωνται ὁρατὰ τὰ γινόμενα σημεῖα. Τὸν πίνακα τοῦτον ἀντιγράψαντες παραθέτομεν ἐνταῦθα· σημειοῦμεν δὲ πρὸς πλήρη κατανόησιν αὐτοῦ ὅτι οἱ παρ' ἑκάστῳ τῶν συμβόλων παρατιθέμενοι ἀριθμοὶ 1, 2, 3, ἐδήλουν τὸν ἱστὸν τῆς ναυαρχίδος, ἐν ᾧ ἀναπεταννύμενον τὸ σῆμα ἐξέφραζε τὴν παρ' αὐτῷ σημειουμένην διαταγήν.

Σενιάλα τῶν μπουρλώτων.

Τὸ μεταξὺ τῶν 2 τετραγώνων χρώματος ἐρυθροῦ

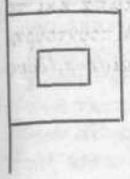

1 = Ἔλα κοντά μου νὰ σοῦ ὁμιλήσω.
2 = πάρε τὴν βόλταν σου.
3 = στάσου ἀλλακάπα.

Ὁλόκληρον χρώμ. ἐρυθροῦ

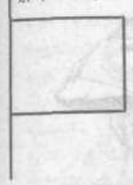

1 = φορτζάρισε πανιὰ διὰ νὰ περάσης ἐμπρός.
2 = ὁ ἐχθρὸς φαίνεται καὶ πρόσεχε εἰς τὰ σενιάλα.
3 = πήγαινε καὶ κόλλησε τὸ μπουρλῶτον εἰς τὸν ἐχθρὸν μὲ ὅλην τὴν γενναιότητα καθὼς ἐδιωρίσθης.

Ὁλόκληρον χρώμ. μαύρου

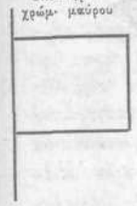

1 = ὅρμησε μὲ ὅλην τὴν γενναιότητα εἰς τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐγὼ ἔχω τὴν ἔννοιάν σου.
2 = Ἑτοιμάσου διὰ νὰ ὁρμήσης εἰς τὸν ἐχθρὸν ὅταν θὰ σοῦ κάμω σενιάλον.
3 = ἔλα ἀπὸ σοβράνο.

Τὸ ἡμισυ κίτρινον τὸ ἄλλο μαῦρον

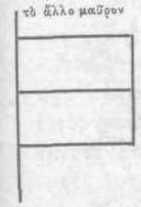

1 = ἔλα ἀπὸ σοττοβέντο.
2 = ἀρμένιζε πρίμα.
3 = ἔλα ἀπὸ τὸ μέρος ὁποῦ πολεμῶ ἐγώ.

Χρώμ. μαύρου μεταξὺ τῶν δύο τετραγώνων

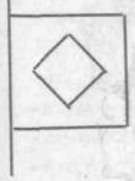

1 = γύρισε ὀπίσω ἐπειδὴ δὲν εἶναι καιρὸς νὰ πηγαίνης.
2 = πάσχεισε ὅσον εἰμπορεῖς νὰ φυλάξης τὸ μπουρλῶτον καὶ ἐγὼ ἔχω τὴν ἔννοιάν σου· ἐὰν ὅμως δὲν εἰμπορέσης καῦσέ το.
3 = ἀκολούθησε μαζύ μου καὶ πρόσεχε εἰς τὰ κινήματά μου.

Χρώμ. ἐρυθροῦ

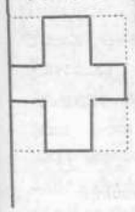

1 = μὴν ἀκολουθήσης μαζύ μου παρὰ στάσου μὲ τὴν φλότταν.
2 = ὀρτζάριζε ὅσον ἠμπορεῖς διὰ νὰ ἑνωθῆς μαζύ μου.
3 = τὸ μπουρλῶτον ὁποῦ βλέπω τὸ μερικόν του σενιάλον νὰ φορτζάρῃ πανιὰ διὰ νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν στόλον.

Μαῦρον, κίτρινον, μαῦρον

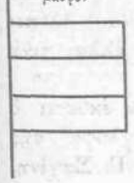

1 = Ὀλιγώστευσε πανιά.
2 = ὅλα τὰ μπουρλῶτα νὰ κάμουν πολλὰ πανιά.
3 = τὰ μπουρλῶτα νὰ ἀκολουθήσουν τὸν δρόμον τους μὲ ὅλα τὰ πανιὰ χωρὶς νὰ βλέπουν τὴν φλότταν τί κάμνει.

Λευκόν, ἐρυθρὸν

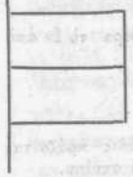

1 = Τὸ μπουρλῶτον ὁποῦ βλέπω τὸ μερικόν του σενιάλον νὰ βαστᾷ πάντοτε ὀρτζα διὰ νὰ ἔχῃ τὰ σοβράνω τοῦ ἐχθροῦ.
2 = Ὅλα τὰ μπουρλῶτα νὰ ὀρτζάρετε διὰ νὰ πάρετε τὰ σοβράνω τοῦ ἐχθροῦ.
3 = τὸ μπουρλῶτον ὁποῦ εὑρεθῇ σοβράνω νὰ ὁρμήσῃ εἰς τὸ μέρος ὁποῦ πολεμοῦν τὰ καράβια, καὶ ἔχουν χρείαν ἀπὸ μπουρλῶτον.

Μαῦρον

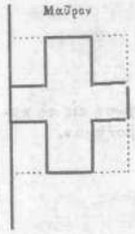

1 = ἀράξατε πλὴν ἐλεύθερα τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο.
2 = σαρπάρετε καὶ ἐκβῆτε εἰς τὰ πανιά.
3 = ἀκολουθῆτε τὸν δρόμον μου.

Μαῦρον

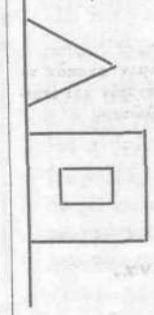

Κράζονται ὅλοι οἱ μπουρλωτιέρηδες.

Σημεῖα διὰ κολοκυνθῶν

(Ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀντικαθίστων τὰς κολοκύνθας φανοί.)

ἀκολουθεῖτε τὸν δρόμον μου.

σταθῆτε ἀλλὰ κάπα.

φορτζάρετε πανιὰ διὰ νὰ ἑνωθῶμεν.

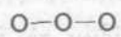

ὀλιγοστεύσετε πανιά.

ὁ στόλος νὰ κτυπήσῃ τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ συντροφεύσῃ τὸ μπουρλῶτον.

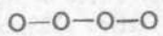

νὰ παύσῃ ὁ πόλεμος, καὶ νὰ ἀπομακρυνθῆτε ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ πλησιάσετε εἰς τὸν ναύαρχον.

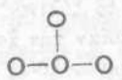

πάρετε ταῖς βόλταις σας μὲ ταῖς μούραις δεξιά.

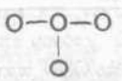

πάρετε ταῖς βόλταις σας μὲ ταῖς μούραις ἀριστερά.

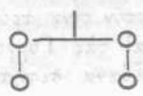

σαλπάρετε καὶ ἐμβῆτε εἰς τὰ πανια.

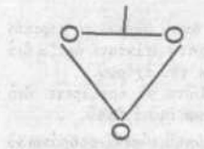

ἀράξετε πλὴν ἐλεύθερα τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο.

αὐτὰ καὶ δύο φουμάδες κράζονται οἱ καπετανέοι τοῦ στόλου.

ὁ στόλος νὰ κονταζυγώσῃ εἰς τὸ καράβι ὁποῦ ζητεῖ βοήθειαν.

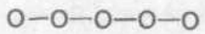

κράζονται αἱ βάρκαις ἁρματωμέναις μὲ τὰ κουπιά.

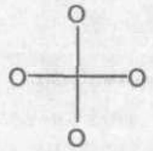

αὐτὴν τὴν ὥραν ἔχομεν σκοπὸν νὰ κτυπήσωμεν τὸν ἐχθρὸν καὶ ἑτοιμάσετε τὰ μπουρλῶτα.

ΤΜΗΜΑ Δ'.

Παντοειδῆ ἀντικείμενα.

Ὅσα τῶν ἐκθεμάτων δὲν ὑπήγοντο εἴς τι τῶν τριῶν ἄλλων τμημάτων περιελήφθησαν ἐν τῷ παρόντι, ὥστε καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὴν ποικιλίαν μάλιστα κατέστησαν τοῦτο πλουσιώτατον, ἀλλὰ καὶ δυσεξερεύνητον ἅμα. Ὅθεν ἀδύνατος ἀποβαίνει πᾶσα περιγραφὴ τῶν ἐν αὐτῷ περιλαμβανομένων ἄνευ ἰδιαιτέρας τινὸς ὑποδιαιρέσεως, ἣν ἐπιχειροῦμεν ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν ναυτικῶν, μεταβαίνοντες εἶτα εἰς τὰ ἐνδύματα, κατόπιν εἰς τὰ κειμήλια καὶ λοιπὰ μικρὰ ἀντικείμενα, ἔπειτα εἰς τὰ μετάλλια, παράσημα καὶ σφραγῖδας καὶ τελευταῖον εἰς ἀντικείμενα ὅλως ἰδιόρρυθμα.

Ἐν τοῖς ναυτικοῖς ἐξέχουσιν ἰδίως τὰ ἀκρόπρωρα διαφόρων πλοίων τοῦ Ἀγῶνος. Αὐτὸ τὸ περίχρυσον ξόανον, ὅπερ ἐκόσμει τὴν πρῴραν τῆς ναυαρχίδος τοῦ Μιαούλη, προβάλλει ἔτι ἀκτινοβόλον ὑπὸ τὴν σκέπην ἑλληνικῆς σημαίας, περιεστοιχισμένον ὑπὸ σωροῦ τρομπονίων καὶ τουφεκίων νησιωτικῶν. Δεξιόθεν αὐτοῦ ὁ Ἄρης τῆς *Καρτερίας*, τοῦ πρώτου ἐκείνου ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου, τείνει ἔτι φονικὸν τὸ ξύλινον ξίφος ἀλλ' ἀπέρριψε πρὸ πολλοῦ σεσηπυῖαν τὴν ἀσπίδα του. Τὸ ἀκρόπρωρον τῆς Μπουμπουλίνας αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ βαναύσως ἐξειργασμένον, παρεμορφώθη ἔτι ἐκ τοῦ σάρακος καὶ τοῦ χρόνου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ θέα αὐτοῦ εἰς πολλῶν παιδίων τὰς ψυχὰς θὰ ἐμποιήσῃ κρυπτόν τινα τρόμον, ἐνθυμίζουσα τὰς Δράκαινας καὶ τὰς Γοργόνας τῶν παραμυθίων. Τὰ λοιπὰ ξόανα σεσηπότα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνῆκον τὸ μὲν εἰς τὸν *Θεμιστοκλῆ* τῶν ἀδελφῶν Τομπάζη, τὸ δὲ εἰς τὸν *Περικλῆ* τοῦ Μέξη, τὸ ἕτερον εἰς τὸν *Ἐπαμεινώνδαν* τοῦ Σπετσιώτου Κ. Μπάμπα καὶ τὸ τελευταῖον εἰς τὸν *Ἰάσωνα* Σ. Ν. Μπουντούρη. Καλῶς διατηρεῖται μόνον τὸ τοῦ *Θεμιστοκλέους* τοῦ Α. Κριεζῆ.

Ἀκρόπρωρον τῆς ναυαρχίδος τοῦ Μιαούλη.

Ἀπεικονίσματα τῶν ἀκροπρώρων τῆς ναυαρχίδος τοῦ Μιαούλη καὶ τῆς *Καρτερίας* βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ ἐνδιαφέροντα.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ξοάνων τούτων ἐκθέτει ὁ μὲν ὑπονναύαρχος Σαχίνης τὰ ἀνάγλυφα τῆς πρύμνης τοῦ *Μιλτιάδου* πλοίου τοῦ Γ. Σαχίνη,

Ἀκρόπρωρον τοῦ πρώτου ἀτμοπλοίου «Καρτερίας» τοῦ Ἀστιγγος.

ὁ δὲ κ. Ἐλευθ. Στ. Μπουντούρης ἐξ Ὕδρας ἀποστέλλει ὁμοιότυπον τοῦ σκελετοῦ τῆς *Παράλου* εἰς μέγεθος μικρᾶς λέμβου ἐξειργασμένον.

Ἐν τοῖς ναυτικοῖς ἄξια προσοχῆς εἶνε διάφορα τηλεσκόπια τῆς θαλάσσης, ἀνήκοντα εἰς ἐπιφανεῖς ναυτικούς. Εὑρίσκομεν ἐν αὐτοῖς δύο τοῦ ναυάρχου Μιαούλη, ἕτερα δύο τοῦ Ἐμ. Τομπάζη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἐδωρήθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἄστιγγος, ἓν μέγιστον τοῦ Γ. Κουντουριώτου καί, τὸ περιεργότατον, τοῦ Λαμπρου Κατζώνη τὸ παλαιὸν τηλεσκόπιον, δι' οὗ κατώπτευε τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν δύο ναυτικὰς σάλπιγγας σταλείσας ἐξ Ὕδρας ὑπὸ τοῦ κ. Ἐλ. Στ. Μπουντούρη, ὧν ἡ ἑτέρα ἀνῆκεν εἰς τὸν πλοίαρχον Θεοχάρην τῆς *Παράλου*. Τὴν *Πάραλον* ἡ οἰκογένεια Μπουντούρη προσήνεγκεν ὅπως μεταβληθῇ εἰς πυρπολικόν, ἐκυβέρνα δ' αὐτὸ ὁ Θεοχάρης κατὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Γέροντα, 24 αὐγ. 1824, ὁπότε ἐπυρπόλησε μεγάλην τουρκικὴν φρεγάδα. Ἐπανελθὼν κατόπιν εἰς Ὕδραν ὁ ἀνδρεῖος πυρπολητὴς ἐδωρήσατο τοῖς ἰδιοκτήταις τῆς *Παράλου* εἰς ἀνάμνησιν τὸ ὁμοίωμα τοῦ σκάφους αὐτῆς, οὗ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, τὴν ναυτικὴν σάλπιγγα, *τρομπαμαρίνα*, δι' ἧς ἔδωκε τὰ τελευταῖα παραγγέλματα, καὶ τεμάχιον ἐκ τῆς τουρκικῆς σημαίας τῆς πυρποληθείσης φρεγάδος. Ὁ αὐτὸς ἀποστέλλει καὶ σφαῖραν τουρκικὴν πεσοῦσαν ἐντὸς τοῦ πλοίου *Ἰάσωνος*, ἣν τὸ πλήρωμα ἀπεδέχθη μετ' εἰρωνικῶν κραυγῶν.

Μεταξὺ τῶν κειμηλίων ἀναγράφομεν τὸν δακτύλιον τῶν Φιλικῶν, οὐχὶ τόσον ἐπὶ πολυτελείᾳ ἐξέχοντα ἀλλ' ἔχοντα τοῦτο τὸ ἰδιάζον ὅτι ὁ λίθος αὐτοῦ διανοίγεται καὶ ἡ στεφάνη φαίνεται ἔνδον κοίλη, ἵνα περιλαμβάνῃ ἴσος ὀξὺ δηλητήριον διὰ πᾶσαν ἐνδεχομένην δυσχερῆ περίπτωσιν, ἐν ᾗ θὰ εὑρίσκετο ὁ φέρων αὐτὸ ἑταῖρος.

Τὸ Ἀπομαχικὸν ταμεῖον ἐκθέτει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ ὡρολόγιον τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου καὶ τὸ τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτη, ἔχομεν δ' ἔτι καὶ τρίτον ὡρολόγιον, ἐκτιθέμενον ὑπὸ τῆς Κυρίας Ἄννης Λ. Μίχου, τὸ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτζου δωρηθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Δ. Ὑψηλάντου. Ἡ αὐτὴ ἐκθέτει καὶ τὸν δακτύλιον τοῦ Ἀνδρούτζου καὶ τρεῖς θαυμασίους *ἰμαμέδες* δωρηθέντες αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ἔχομεν δὲ καὶ δεκάδα ταμβακοθηκῶν, ὧν ἡ τοῦ Λ. Κουντουριώτου περιέχει ἔτι καὶ ταμβάκον.

Μεταξὺ τῶν ἐγκολπίων ἐξέχει διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας καὶ τὴν τέχνην μικρὸν *τετραβάγγελον* ἔργον Ἀθ. Τσιμούρη τοῦ ἀρχιχρυσοχόου τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ.

Πολὺ κατώτερον τὴν ἀξίαν καὶ τὴν τέχνην ἀλλ' ὑπέρτερον ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν εἶνε τὸ φιλακτὸν (χαϊμαλὶ) τοῦ στρατάρχου Καραϊσκάκη.

Τὰ ἐνδύματα εἶνε μεμετρημένα, διότι βεβαείωφθείρονται εὐκολώτερον τῶν ἄλλων ἀντικειμένων.

ἢ καὶ χρησιμοποιοῦνται μεταβαλλόμενα εἰς οἰκιακὰ καλύμματα κλινῶν καὶ ἀνακλίντρων, ὡς πάντες γνωρίζομεν.

Ἕδρα ἐν ᾗ καθήμενος ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης πρωήδρευε τῶν προύχόντων τῆς Ὕδρας.

Βαρυτάτη καὶ θαμβοῦσα διὰ τῶν πλουσίων χρυσῶν κεντημάτων της εἶνε ἡ φέρμελη τοῦ Μάρκου Μπότζαρη. Ὡραῖον τὸ ἐξ ἐρυθροῦ βελούδου χρυσοπάρυφον φόρεμα ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς μίαν τῶν γυναικῶν τοῦ Κιαμήλμπεη καὶ συλληθὲν μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Τριπόλεως, περιεργότατος δὲ ὁ *σκοῦφος* τοῦ ὑδραίου ναυτικοῦ Λ. Θεοδωράκη, ὅστις εἶνε πᾶν ἄλλο ἢ ὅ,τι ἐννοοῦμεν κοινῶς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ σκούφου. Ἀδύνατον νὰ μὴ αἰσθανθῇ τις ῥῖγος συγκινήσεως παρερχόμενος πρὸ τῶν γυναικείων ἐκείνων στολῶν, αἵτινες ἐστάλησαν ἐκ Μεσολογγίου. Δὲν εἶνε περίχρυσοι, δὲν εἶνε πολυτελεῖς, ἀλλ' εἶνέ τι πλέον, εἶνε αὐταὶ ἐκεῖναι, ἃς ἔφερον κόραι μεσολογγίτισσαι συνεξελθοῦσαι μετὰ τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς κατὰ τὴν νύκτα τῆς 10 ἀπριλίου 1826. Ἄξιον δὲ ἰδιαιτέρας μνείας εἶνε ὅτι μία ἐξ αὐτῶν, γραῖα ἤδη ὅπως ἡ συμπολῖτις αὐτῆς ἐκείνη, ἣν ὁ κ. Παλαμᾶς ἐξύμνησε, παρέδωκεν αὐτὴ ἡ ἰδία μετὰ δακρύων τὸ φίλτατον ἔνδυμα τῆς νεότητός της, παραγγέλλουσα μόνον νὰ τῇ ἐπιστραφῇ ἀσφαλῶς, διότι ἔχει παραγγείλει εἰς τὰ τέκνα της, ὅπως ἡ *Γαγγά:*

Τώρα σὰν ἔρθ' ἡ ὥρα μου καὶ φύγω καὶ πεθάνω
Ἐσεῖς νὰ τ' ἀπιθώσετε 'ς τὴν κάσα μου ἐπάνω.
Παιδιά μου, δέ 'μου φαίνεται κακὸς ὁ χάρος τόσω
Ἐὰ συλλογιέμαι πῶς ἐκεῖ μαζῆ μ' αὐτὰ θὰ λυώσω.

Νομισματόσημα, μετάλλια, καὶ σφραγῖδες ἐκτίθενται πλεῖστα. Πλουσιωτάτη δὲ εἶνε ἡ συλλογὴ τοῦ κ. Π. Λάμπρου περιλαμβάνουσα ὑπὲρ τὰς 70 σφραγῖδας δημοσίας, ὧν τινες ἐδημοσιεύθησαν ἄλλοτε ἐν τῇ *Ἑστίᾳ*. Ἡ ἀπαρίθμισις αὐτῶν θ' ἀπήτει χῶρον καὶ χρόνον πολύν, ὅθεν περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὴν μνείαν τῆς σφραγῖδος τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, τῆς τοῦ Γ. Κουντουριώτου, τῆς τοῦ Κυβερνήτου, τῆς τοῦ ἁρματωλοῦ Κοπέλλου, τῆς τοῦ ἁρμοστοῦ Κρήτης Ε. Τομπάζη κλπ. Ἐκ τῶν μεταλλίων ἀριθμοῦμεν 1) τὸ κοπὲν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Μ. Μπότζαρη 2) τὸ τοῦ Μεσολογγίου 3) τὸ τοῦ Μιαούλη 4) τὸ τοῦ στρατηγοῦ Μαιζῶνος 5) τὸ τοῦ Πετρόμπεη 6) τὸ τοῦ Γερμανοῦ Πατρῶν κλπ. Συμπληροῦμεν τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ τμήματος διὰ τῶν δύο ἑδρῶν, ὧν ἡ μὲν εἶνε ἐκείνη, ἐφ' ἧς καθήμενος ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης προήδρευε τῆς Δημογεροντίας ἐν Ὕδρᾳ, ἡ δ' ἑτέρα φέρει ἐπὶ τοῦ ἐρεισινώτου τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν δηλοῦσαν τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν της:

ΠΡΩΤΟΣ ΘΡΟΝΟΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΠΟΙΟΥ ΕΚΑΘΗ
ΣΕ ΚΑΤΑ ΠΡΩΤΟΝ Ο ΦΘΑΣΑΣ ΕΝ ΝΑΥ
ΠΛΙΩ Η Α. Ε. Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ Ε
ΛΛΑΔΟΣ Ι. Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΕΝ ΜΗΝΙ
ΙΑΝΝΟΥΑΡΙΩ ΤΗ 8 ΕΝ ΕΤΕΙ 1828 Ε. Π.

Ἕδρα ἐν ᾗ ἐκάθησεν ὁ Καποδίστριας ἀποβιβασθεὶς εἰς Ναύπλιον.

Τὴν ἕδραν ταύτην προσήνεγκεν ὁ ἰατρὸς τοῦ ἐν Ναυπλίῳ νοσοκομείου Στεφανίτσης εἰς τὸν Καποδίστριαν, ὅτε οὗτος ἅμα τῇ ἀφίξει του ἐπεσκέφθη τὸ νοσοκομεῖον. Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ὁ ἑπτανήσιος ἰατρὸς ἐπέγραψεν εἰς ἀνάμνησιν τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς ἕδρας καὶ ἐφύλαξεν αὐτὴν ἐπιμελῶς. Τῶν δύο τούτων ἑδρῶν διὰ τὸ περίεργον τοῦ σχήματος ἀπεικονίσματα δημοσιεύομεν χάριν ἐκείνων, ὅσοι δὲν θὰ δυνηθῶσι νὰ ἴδωσιν αὐτὰ ἐν πρωτοτύπῳ.

Μὴ λησμονήσωμεν ἐν τέλει τὸ μέγα ἔπιπλον ὅπερ ἐχρησίμευεν ὡς χαρτοθήκη εἰς τὸν Κυβερνήτην, καὶ τὸ κιβώτιον τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου.

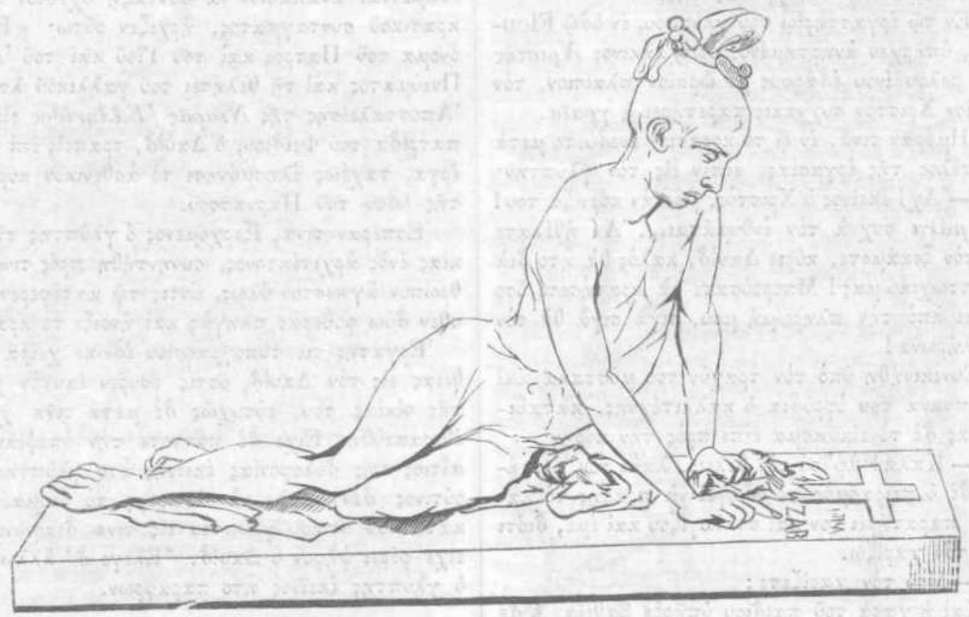

Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Τὸ ὡραῖον καλλιτέχνημα, οὗτινος ἀπεικόνισμα παραθέτομεν ἀνωτέρω, εἶνε ἔργον τοῦ ἐξόχου Γάλλου ἀγαλματοποιοῦ καὶ φιλέλληνος Δαυὶδ δ' Ἀνζέρ, παριστᾷ δὲ τὴν Ἑλλάδα γονυπετῆ ὑπὸ μορφὴν νεάνιδος κρατοῦσαν ἐν τῇ δεξιᾷ στέφανον καὶ δεικνύουσαν τὴν ἐπὶ τοῦ μνημείου ἐπιγραφὴν *Μάρκος Μπότσαρης*. Ἐστήθη δὲ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ εὑρισκομένου τάφου τοῦ Σουλιώτου ἥρωος κατὰ τὸ 1836 ἢ 1837. Ὅτε ὅμως, κατὰ τὸ ἔτος 1852, ἐξορισθεὶς ὁ Δαυὶδ τῆς Γαλλίας ὑπὸ Ναπολέοντος τοῦ Γ', διῆλθε τοῦ Μεσολογγίου μετὰ τῆς θυγατρός του, εὑρὼν τὸ ἄγαλμά του ἠκρωτηριασμένον, ἔκλαυσε διὰ τὴν τοιαύτην κατάστασίν του. Τὴν ἐκ τούτου δὲ προσαπτομένην μομφὴν εἰς τὸ ἔθνος συναισθανθεῖσα ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἔλαβε τὸ ἄγαλμα κατὰ τὸ 1860 περίπου καὶ ἀπέστειλεν εἰς Γαλλίαν, ἔνθα διασκευασθὲν ἐπεστράφη εἰς Ἀθήνας, καὶ ἤδη ὑπάρχει ἐν τῇ ἐκθέσει, πολύτιμον καὶ τοῦτο κόσμημα αὐτῆς.

Περὶ τοῦ ὡραίου ἔργου τούτου ἐδημοσιεύθη ἄλλοτε ἐν τῇ «Ἑστίᾳ», (Τόμος Γ', σελ. 714) συγκινητικὸν διήγημα τοῦ διασήμου Γάλλου συγγραφέως Ἰουλίου Κλαρετῆ, περιγράφον τὴν ἱστορίαν τῆς συλλήψεως τοῦ καλλιτεχνήματος καὶ τὴν θλιβερὰν τύχην τῆς τε κόρης, ἥτις ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον τῷ καλλιτέχνῃ πρὸς ἀπεικόνισιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦ μνημείου αὐτοῦ. Τὴν διήγησιν ταύτην, πλήρη περιπαθείας καὶ τρυφερότητος, ἐκρίναμεν καλὸν ἀντὶ παντὸς ἄλλου νὰ ἀναδημοσιεύσωμεν ἐνταῦθα, πεποιθότες ὅτι λίαν εὐχάριστον ἀνάγνωσμα παρέχομεν τοῖς συνδρομηταῖς τῆς «Ἑστίας».

Τὸ ὄνειρον τοῦ Δαυὶδ ἦτο νὰ ἱδρύσῃ μνημεῖον εἰς τὸν Βότσαρην, διότι τότε οἱ Ἕλληνες θνήσκοντες ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεώς των ἐξῆπτον καὶ ποιητὰς καὶ καλλιτέχνας καὶ ἄνδρας στρατιωτικούς. Ἡμέραν τινὰ ὁ Δαυὶδ περιεφέρετο μόνος του ἔν τινι κοιμητηρίῳ, διέκρινε δὲ νεαράν τινα κόρην, παιδίον ἔτι, ἥτις γονατισμένη οὖσα πρό τινος τάφου ἐσυλλάβιζε τὴν ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν διὰ τοῦ δακτύλου ἀκολουθοῦσα τὴν σειρὰν τῶν γραμμάτων. Ἦτο συγκινητικὸν ἅμα δὲ καὶ ἁπλούστατον τὸ πρᾶγμα· ἡ ζωὴ μετὰ κόπου κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ ἀναγνώσῃ τοῦ θανάτου τὸ μυστήριον.

— Εὗρον τὴν σύνθεσιν τοῦ καλλιτεχνήματός μου, εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ γλύπτης.

Ἔμελλεν ἀκόμη νὰ εὕρῃ τὸ ὑπόδειγμα.

Ἐν ᾧ ποτὲ ἐπορεύετο νὰ γευματίσῃ ὁ Δαυὶδ μετὰ τοῦ Βίκτωρος Οὐγγὼ εἰς τὸ πανδοχεῖον τῆς γραίας Σαγέ, συνήντησεν ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ὄρους Παρνασσοῦ, παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ ἐφημερίου, εἰς ἣν ἔπειτα κατῴκησεν ὁ Sainte-Beuve, νέαν δεκατεσσάρων ἐτῶν, περιβεβλημένην ῥάκη, ἰσχνήν, ἀλλὰ θελκτικωτάτην. Ὁ Δαυὶδ ἔστη πρὸ αὐτῆς· τὴν παρατηρεῖ, τὴν ἐρωτᾷ καὶ λαμβάνει σημείωσιν τοῦ ὀνόματός της καὶ τῆς κατοικίας της.

— Κλημεντίνη....

—Ἔχω καὶ τὸ ὑπόδειγμά μου, εἶπεν ὁ γλύπτης τῷ ποιητῇ.

Τὸ κοράσιον ἐκεῖνο τὸ ἰσχνόν, τὸ ἀσθενές, ἦτο, εἴπομεν, ὡραῖον. Ἔμελλε τὸ κοράσιον ἐκεῖνο νὰ γείνῃ ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, τὸ ἀσθενικόν της σῶμα ἔμελλε νὰ ζήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας ἐν τῷ μαρμάρῳ τοῦ ἀνδριαντοποιοῦ.....

Ἡ ὀρφανὴ ἐπορεύετο εἰς τοῦ Δαυΐδ, συνοδευομένη ἐνίοτε ὑπὸ τῆς *γραίας* της.

Ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ γλύπτου, ἐν ὀδῷ Fleurus, ὑπῆρχεν ἀνηρτημένος ὀρειχάλκινος *Χριστὸς* ἐπὶ βελουδίνου ἐδάφους μὲ ὡραῖον πλαίσιον, τὸν ὁποῖον Χριστὸν συχνάκις παρετήρει ἡ *γραῖα*.

Ἡμέραν τινὰ, ἐν ᾧ τὸ κοράσιον ἐνεδύετο μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας, εἶπεν εἰς τὸν γλύπτην·

—Ἄχ! ἐκεῖνος ὁ Χριστὸς, μὲ τὴν κορνίζα του! Ἡ *μάνα* συχνὰ τὸν ἐνθυμᾶται... Ἂν ἠθέλατε νὰ τὸν ξεκάμετε, κύριε Δαυΐδ, καλὸς θὰ ἦτο διὰ τὸ πτωχικό μας! Μπορούσατε νὰ κρατήσετε ὅσο κάνει ἀπὸ τὴν πληρωμή μου, σιγὰ σιγὰ θὰ τὸν ξεπλήρωνα!

Συνεκινήθη ὑπὸ τὸν τραχύν του μύστακα καὶ τὰ πυκνά του ὀφρύδια ὁ καλλιτέχνης, καταβιβάσας δὲ τὸ εἰκόνισμα εἶπε πρὸς τὴν κόρην·

— Καλά! ἀφ' οὗ τὸν θέλεις, λάβε τον. Ὀσάκις δὲ ὁ πειρασμὸς σὲ ὁδηγεῖ νὰ πράξῃς τὸ κακὸν, παρατήρει τον καὶ συλλογίζου καὶ ἐμὲ, διότι σοῦ τὸν χαρίζω.

— Μοῦ τὸν χαρίζετε;

Καὶ ἡ χαρὰ τοῦ παιδίου ὑπῆρξε βαθεῖα, ὁ δὲ Δαυΐδ ὡς ὑπὸ ἱεροῦ πυρετοῦ κατειλημμένος εἰργάζετο, ἔχων τὸ παιδίον ἐκεῖνο ὡς πρότυπον, εἰς ἀποτελείωσιν τῆς *Νεαρᾶς Ἑλληνίδος*, τῆς συλλαβιζούσης τὸ ὄνομα τοῦ Μάρκου Βότσαρη.

Ἡ ποίησίς του ὅλη εἶχε μεταδοθῆ εἰς τὸ μαρμάρινον ἐκεῖνο σῶμα ἀσθενικοῦ κορασίου, ἡ φιλοπατρία του ὅλη εἰς τὸ ἡμικλινὲς ἐκεῖνο ἄγαλμα, ὅπερ ἔμελλε νὰ κοσμήσῃ τὸ μνῆμα τοῦ ἥρωος...

Ὅτε τὸ ἔργον ἐπερατώθη, ἐχρειάσθη νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ ὁ καλλιτέχνης. Αὐτὸς ὁ Δαυΐδ ἔγραφεν ὡς τις ἄλλος Πυγμαλίων—ἀλλ' ὡς πατὴρ καὶ ὄχι ἐραστὴς—ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Μία νὺξ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ*, τὰ ἑξῆς·

«Σ' ἐτελείωσα, φίλτατόν μου τέκνον! Θὰ καταλείψῃς τὴν Γαλλίαν διὰ νὰ ὑπάγῃς εἰς τὴν ὡραίαν Ἑλλάδα! Σὲ ἠγάπων τόσον! Ἄχ! Σὲ ἠγάπων ὅσον πατὴρ τρυφερὸς ἀγαπᾷ τὴν κόρην του! Θὰ φύγῃς ἀπὸ τὴν χώραν τῶν εὐγενῶν ἐμπνεύσεων καὶ τῶν μεγάλων ἔργων, καὶ θὰ ὑπάγῃς εἰς τὴν χώραν, ἐν ᾗ καὶ αἱ ἐμπνεύσεις αἱ εὐγενεῖς καὶ τὰ ἔργα τὰ μεγάλα κατὰ πρῶτον ἐβλάστησαν. Θὰ σὲ ζεσταίνῃ τῆς Ἀττικῆς ὁ ἥλιος, οὐτινος ἐδῶ δὲν ἔχομεν παρὰ ὠχρὰν μόνον ἀντανάκλασιν. Ὅταν θὰ ὑψοῦται τὸ ἄστρον τῆς ἑσπέρας, ὥς τις σκέψις τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν γλαυκὸν τῆς Ἑλλάδος ὁρίζοντα, μία του ἀκτὶς θὰ πίπτῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου σου τοῦ μελαγχολικοῦ, διότι εἶσαι πολὺ λυπημένον, ταλαίπωρόν μου τέκνον!»

Ἡ λατρεία τοῦ δημοκρατικοῦ Δαυΐδ πρὸς τὸν Χριστὸν εἶνε ἀξία παρατηρήσεως, κατὰ τοῦτο δὲ ὁμοιάζουσι πρὸς τὸν Δαυΐδ πάντες σχεδὸν οἱ δημοκρατικοὶ τοῦ 1848. Ὁ Ἐσκιρὸς θὰ ὡμίλει εὐχαρίστως περὶ τοῦ *φιλοπάτριδος Ἰησοῦ*, ὁ δὲ Λαμενναὶ ἀναλαβὼν νὰ συντάξῃ σχέδιον δημοκρατικοῦ συντάγματος, ἤρχιζεν οὕτω· «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῇ θελήσει τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ». Ἀποσταλείσης τῆς *Νεαρᾶς Ἑλληνίδος* εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Φειδίου, ὁ Δαυΐδ, τραπεὶς ἐπὶ ἄλλα ἔργα, ταχέως ἐλησμόνησε τὸ ἀσθενικὸν κοράσιον τῆς ὁδοῦ τοῦ Παρνασσοῦ.

Ἑσπέραν τινὰ, ἐξερχόμενος ὁ γλύπτης τῆς οἰκίας ἑνὸς ἀρχιτέκτονος, συνηντήθη πρός τινα ἄνθρωπον ἄγνωστον ὅλως, ὅστις τῷ κατέφερεν ὄπισθεν δύω φοβερὰς πληγὰς καὶ ἤνοιξε τὸ κρανίον.

Ἐργάτης τις τυπογραφείου ἔδωκε χεῖρα βοηθείας εἰς τὸν Δαυΐδ, ὅστις ἔσυρεν ἑαυτὸν μέχρι τῆς οἰκίας του, εὐτυχῶς δὲ μετά τινα χρόνον ἐθεραπεύθη. Εἶχε δὲ πάντοτε τὴν ὑποψίαν ὅτι αἴτιος τῆς δολοφονίας ἐκείνης ἦτο γλύπτης τις, οὗτινος δὲν ἤθελε νὰ ἀναφέρῃ τὸ ὄνομα, καὶ κατὰ τοῦ ὁποίου γλύπτου εἴς τινα διαγωνισμὸν εἶχε φέρει ψῆφον ὁ Δαυΐδ. Ἔλεγε δ' ἄλλως ὅτι ὁ γλύπτης ἐκεῖνος ἦτο παράφρων.

Μετὰ τινα ἔτη, ὅτε εἶχε πλέον λησμονηθῆ ἡ ἀπόπειρα ἐκείνη τῆς δολοφονίας, ὁ Δαυΐδ ἔλαβε μίαν ἡμέραν ἐπιστολὴν, δι' ἧς προσεκαλεῖτο νὰ ὑπάγῃ, μεταξὺ μεσονυκτίου καὶ μιᾶς ὥρας, εἴς τινα οἰκίαν τοῦ προαστείου τοῦ Ἁγ. Ἰακώβου. Ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς εἶχε χαραχθῆ συμβολικόν τι σημεῖον ὑπό τινων *πατριωτῶν*, ἐξ οὗ ὁ Δαυΐδ ὑπέθεσεν ὅτι θὰ πρόκειται ἴσως περὶ μυστικῆς τινος συνεντεύξεως ἐξορίστων. Ἐλέγετο δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὅτι ἡ οἰκία, εἰς ἣν ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ, δὲν εἶχε θυρωρὸν, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ συμπαραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ κλεφτοφάναρον. Εἰς τὸ τέταρτον πάτωμα θὰ ἔβλεπε κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς θύρας διὰ κιμωλίας λευκὸν σταυρόν· εἰς τὴν θύραν ἐκείνην ἔπρεπε νὰ κτυπήσῃ καὶ θὰ τῷ ἤνοιγον εὐθύς. Ἡ πρόσκλησις ἦτο τῳόντι πολὺ ῥωμαντική, ἀλλ' ὁ Δαυΐδ ἦτο περίεργος. Ἐπορεύθη εἰς τὴν ὁδὸν Ἁγ. Ἰακώβου, εὐτυχῶς δὲ ὀλίγον πρὸ τοῦ μεσονυκτίου.

Φθάσας εἰς τὸ τέταρτον πάτωμα, διέκρινε τὸν λευκὸν σταυρόν. Κτυπᾷ. Οὐδεὶς ἀνοίγει. Κτυπᾷ καὶ πάλιν καὶ ἑτοιμάζεται νὰ φύγῃ, νομίζων ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀστεϊσθῇ μὲ αὐτὸν κάνεις ἐκ τῶν ὁμοτέχνων του, ὅτε ἡ γειτονικὴ θύρα ἀνοίγει καὶ παρουσιάζεται νέα κόρη μὲ τὸ κηρίον εἰς τὴν χεῖρα. Παρατηρεῖ τὸν Δαυΐδ, ὠχριᾷ καὶ ἔξω ἑαυτῆς γενομένη τῷ λέγει·

— Σεῖς εἶσθε! σεῖς, κύριε Δαυΐδ!

Ὁ Δαυΐδ ἦτο ἔκπληκτος, διότι ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ νέα ἐκείνη κόρη ἦτο τὸ ἀσθενικόν του κοράσιον, ἡ *Νεαρὰ Ἑλληνὶς* τοῦ τάφου τοῦ Βότσαρη.

— Εὐθὺς νὰ φύγετε, κύριε, ἐξακολουθεῖ ἐκείνη, εὐθύς, διότι ἄλλως ἐχάθητε· θὰ σᾶς φονεύσουν καὶ θὰ χαθῶμεν καὶ ἡμεῖς, ἐγὼ καὶ ἡ μητέρα μου... Θεέ μου, δὲν ἤξευρα, πῶς εἶσθε σεῖς... Γρήγορα, γρήγορα, κύριε Δαυΐδ!

Ὁ γλύπτης ἠσθάνθη ὅτι θὰ ἦτο ὑπερτάτη ἀπερισκεψία τὸ νὰ μείνῃ ἐκεῖ αὐτὸς ἄοπλος εἰς τὸν οἶκον τοῦ θανάτου. Ταχέως κατῆλθεν, ἐκρύβη ὄπισθεν ἑνὸς τοίχου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ. Μετὰ τινα λεπτὰ εἶδεν ἀνθρώπους νὰ διέρχωνται ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον. Πάντες εἰσέδυον εἰς τὸν οἶκον ἐκεῖνον τὸν ὡρισμένον. *Πιστεύω δὲ*, ἔγραφεν ὁ Δαυΐδ, *ὅτι διέκριτα καὶ τὸν παλαιὸν δολοφόνον μου*. Οὐδένα ὅμως ὠνόμασε.

Παρῆλθον πάλιν πολλὰ ἔτη. Ὁ Δαυΐδ ἦτο περίεργος νὰ ἴδῃ τὴν οἰκίαν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, ἔνθα κατῴκει ἡ κόρη, εἰς ἣν εἶχε χαρίσει τὸν Χριστόν. Ἀνέβη εἰς τὸ τέταρτον πάτωμα καὶ ἐκτύπησεν.

— Ἡ δεσποινὶς Κλημεντίνη, ἠρώτησεν ὁ γλύπτης, ἐδῶ εἶνε;

Ἐργάτης δέ τις ἐκεῖ εὑρισκόμενος, ἀπεκρίθη·

— Δεσποινὶς Κλημεντίνη; δὲν τὴν ἠξεύρω.

Οὐδεὶς δ' ἄλλος τῶν κατοικούντων ἐν τῇ οἰκίᾳ εἶχεν ἀκούσει περί τινος Κλημεντίνης κατοικησάσης ἐκεῖ. Εἶχε χαθῆ τὸ κοράσιον τοῦ 1827, τὸ ὁποῖον εἶχέ ποτε ἐνσαρκώσει ἐν ἑαυτῷ τὸ ὡραῖον ὄνειρον τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος!

Τὸν Αὔγουστον τοῦ 1843, ἐν ᾧ ὁ Δαυΐδ ἠκολούθει μετὰ τῶν ἄλλων ἑταίρων τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ὡραίων Τεχνῶν τὴν κηδείαν τοῦ γλύπτου Cortot, διέκρινε καὶ πάλιν τὸ *ὑπόδειγμά* του. Ἦτο γυνὴ τριάκοντα ἐτῶν, ὡραία πάντοτε, ἀλλ' ἐλεεινὴ, μὲ τετριμμένον σάλιον. Εἶχεν ὑπὸ μάλης τὸν ὀρειχάλκινον ἐκεῖνον Χριστὸν καὶ ἐζήτει νὰ τὸν πωλήσῃ... Εἶχε κάμει πολλὰ βήματα εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ πονηροῦ... Ἤθελε νὰ ἀφήσῃ τὴν κηδείαν ὁ Δαυΐδ διὰ νὰ τὴν ἐνταμώσῃ, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο. Παρετήρησεν ἔπειτα εἰς ὅλα τὰ καταστήματα διὰ νὰ εὕρῃ τὸν Χριστόν, καὶ νὰ τὸν ἀγοράσῃ, ἀλλὰ δὲν τὸν εὗρε.

Βραδύτερον, μετὰ πέντε ἢ ἓξ περίπου ἔτη, ὁ γλύπτης διέβλεπε συχνὰ τὴν κόρην ἐκείνην, ἥτις εἶχε καταπέσει μέχρι τῆς κατωτάτης βαθμῖδος τοῦ ἐλαττώματος, καὶ ἥτις περιέφερεν εἰς τὰ οἰνοπωλεῖα τῶν βουλεβαρίων τῶν ἐκτὸς τῆς πόλεως τὴν ὄψιν αὐτῆς, τὴν ἀξίαν ἀκόμη γλυπτικῆς σμίλης, ἀλλ' ὅμως ἀπαισίαν καὶ ἀποφεύγουσαν μὲ αἴσθημα ἀγρίας ἐντροπῆς τὰ βλέμματα τοῦ Δαυΐδ, ὅστις ὑπῆρξεν οἱονεὶ ὁ ποιητὴς τῶν νεαρῶν της χρόνων. Τὴν παρηκολούθησεν ἡμέραν τινὰ πορευομένην εἰς ἓν τῶν ἄντρων ἐκείνων, ὅπου ῥέει ἄφθονον τὸ οἰνόπνευμα, καὶ κρατοῦσαν ἀπὸ τοῦ βραχίονος ἄνδρα οἰκτρὸν καὶ ἐλεεινὸν ὡς ἐκείνη... Ἔπειτα πάλιν τῷ 1847 τὴν εἶδε κατὰ τὴν ὁδὸν τῶν Σφαγείων. Ἦτο δειλὴ, ταπεινὴ, οἰκτρὰ, ῥακένδυτος.

— Δὲν μὲ ἀναγνωρίζετε, κύριε Δαυΐδ, τῷ εἶπεν. Ἔχετε δίκαιον, ἤλλαξα τόσον, τότε ἤμην εὔμορφη. Τώρα μοῦ ἐμαχαίρωσεν ὁ ἐραστής μου τὰ μάγουλα, ἀφ' οὗ προτήτερα μὲ ἔδερνε καὶ μὲ ἔκλεπτεν. Ἔπειτα μοῦ ἔκοψε τὴν μύτην. Κόπιασε τώρα νὰ σταθῇς διὰ ὑπόδειγμα εἰς τοὺς γλύπτας!

Καὶ ἐγέλασε γέλωτα ἀπαίσιον καὶ παγετώδη, ὃν ἔφριξεν ἀκούσας ὁ Δαυΐδ. Τῆς ἔδωκεν ἐλεημοσύνην, καὶ τὴν εἶδεν ἔπειτα ἀπαγομένην εἰς τὴν φυλακήν!....

Τοιαύτη ἡ ἱστορία τοῦ ὑποδείγματος, ἃς ἴδωμεν τώρα τί ἔγεινε τὸ ἔργον.

Μετὰ τὸ πραξικόπημα τῆς 2 Δεκεμβρίου ὁ Δαυΐδ ἐξόριστος καὶ ὡς δημοκρατικὸς καὶ ὡς γλύπτης, μὴ στέρξας νὰ ἀποπερατώσῃ μετὰ τὴν ἀπόπειραν τῆς Βολωνίας τὸ μνῆμα τῆς βασιλίσσης Ὀρτησίας, ἐπλανᾶτο μετὰ τῆς θυγατρός του μακρὰν τῆς Γαλλίας, γέρων ἤδη ὢν τὴν ἡλικίαν. Ἠθέλησε νὰ ἴδῃ τὴν *Ἑλληνίδα* του, τὸ ἀριστούργημα τοῦ τριακοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του. Ἠθέλησε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Μεσολόγγι, ὅπου εἶνε ὁ τάφος τοῦ Μάρκου Βότσαρη.

Τῷ εἶπε δέ τις τότε·

— Μὴ ὑπάγῃς!

— Διὰ τί; ἠρώτησεν ὁ Δαυΐδ.

Τὸ *διὰ τί* τοῦτο ἔμελλε νὰ τὸ μάθῃ μετ' οὐ πολύ.

Μακρόθεν, ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν γωνίαν ἐκείνην τῆς γῆς, ὅπου ἀπέθανεν ὁ Βύρων, διέκρινεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὀχυρώματος, ἔνθα ἔπεσεν ὁ Βότσαρης, τὸν τύμβον τοῦ ἥρωος, καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἦτο καταφανὴς ἡ *Ἑλληνὶς* του. «Ἐνόμιζα, ἔλεγεν, ὅτι τὴν ἔβλεπα νὰ φρίσσῃ ὑπὸ τῆς χαρᾶς, διότι μετὰ τριάκοντα ἔτη ἔμελλε νὰ μὲ ἐπανίδῃ!»

Προχωρεῖ. Αἰσθάνεται ὅτι θὰ ἐπαναρχίσῃ πάλιν τὸ ὄνειρον τῆς νεότητός του. Ἀλλ' αἴφνης ἀφίνει κραυγὴν γοεράν, κραυγὴν λύσσης καὶ πόνου, κραυγὴν μανιώδους ἀπελπισμοῦ. Ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ ἀγάλματός του ἦτο συντετριμμένη, ὁ δάκτυλος ὁ δεικνύων τὰ γράμματα δὲν ὑπῆρχε πλέον. Τὰ αὐτία ἦσαν τεθραυσμένα. Συντρίμματα εἶχε γείνει ὁ ἕτερος τῶν ποδῶν, καὶ ἐφαίνετο τοῦ ἀγάλματος ἡ κόμη μαχαιρωμένη ὡς τὰ μάγουλα ἐκείνης, ἥτις ὑπῆρξε τοῦ ἔργου τὸ ὑπόδειγμα. Ἐπὶ τοῦ ἑξαισίου μαρμάρου εἶχον κενώσει τὰ τουφέκιά των τὰ *παλληκάρια*, Ἄγγλοι

δὲ πρὸς τούτοις περιηγηταὶ εἶχον γράψει ἀσεβῶς τὰ ὀνόματά των ἐπὶ τῶν μαρμαρολεύκων νώτων τῆς κόμης....

Φοβερὸν κεφάλαιον τῆς βιογραφίας ἑνὸς καλλιτέχνου! Ἔγεινε πόρνη τὸ ὑπόδειγμα, κατεστράφη τὸ καλλιτέχνημα, ἐπλανᾶτο ἐξόριστος ὁ γλύπτης!

Ἐπεσκευάσθη ἔκτοτε ἡ *Ἑλληνὶς*, ἀλλ' ὁ Δαυὶδ εἶχε πληγῆ τὴν καρδίαν, καὶ ἀπερχόμενος τοῦ Μεσολογγίου, ἔγραφεν· «Ἤξευρον ὅτι ὁ Βύρων εἶχε ταφῆ παρὰ τὰ ὀχυρώματα τοῦ Μεσολογγίου, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνακαλύψω εἰς ποῖον ἀκριβῶς μέρος. Ἠθέλησα νὰ ἴδω τὸν οἶκον ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπέθανε, καὶ ἔμαθον ὅτι τὸν κατηδάφισαν. Ἡ ἀγνώμων λήθη εἶνε ἔμφυτος εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους.... Σήμερον τὴν πρωΐαν ἀπεχαιρέτησα τὴν πτωχὴν ἀκρωτηριασμένην μου. Τὸ πλοῖον διέρχεται πρὸ τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς Ἰθάκης. Βλέπω εἰς τὸν ὁρίζοντα τὸν τύμβον, βλέπω τὰ ὀχυρώματα, βλέπω ἓν μικρὸν λευκὸν σημεῖον· εἶνε ἡ *Ἑλληνὶς* μου. Δάκνεται ἡ καρδία μου ὅταν συλλογίζωμαι ὅτι τὴν ἀφίνω ἔκθετον εἰς τοὺς ἀνέμους καὶ εἰς τὰς ὕβρεις τῶν βαρβάρων, οἵτινες ἤδη ἐν μέρει τὴν κατέστρεψαν....»

Καὶ οἱ *βάρβαροι* οὗτοι ἦσαν Ἕλληνες!

Σ.

ΓΝΩΜΑΙ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ

[Ἐκ τῆς «Διηγήσεως συμβάντων τῆς Ἑλλην. φυλῆς, κτλ.»]

Εἰς τὸ 1821 Ἰουλίου 20 συνέτρωγαν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τοὺς ἴσκιους τῶν δένδρων τοῦ Ἄστρους τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅπου ὁ Ὑψηλάντης εἶχε φθάσει. Γίδα ψητὴ στρωμένη εἰς φύλλα, ἀσκὶ μὲ ρετσινόκρασο, μισὸ φλασκὶ διὰ ποτῆρι καὶ ψωμὶ ὄχι πρώτης ποιότητος ἦτον ἡ ἑτοιμασία τοῦ γεύματος. Ὅταν ἐκάθησαν, κόβοντας ὁ Κολοκοτρώνης τὸ ψητὸ μὲ τὰ χέρια του εἶπεν εἰς τὸν Ὑψηλάντην· «Αὐτὰ εἶναι τὰ χρυσᾶ περώνια καὶ τὰ χρυσᾶ μαχαίρια τῆς Ἑλλάδος, καὶ αὐτὸ τὸ ρετσινόκρασο τὰ πολύτιμα κρασιά της.» Ἄρεσεν εἰς τὸν φιλόπατριν Ὑψηλάντην τὸ γεῦμα τοῦ Κολοκοτρώνη, ἐπειδὴ ἐννόησε τὸ πνεῦμά του. Ἤθελε νὰ τὸν προλάβῃ ὁ Κολοκοτρώνης μὲ μάθημα, αὐτὸν ἀναθρεμμένον μὲ ὅλην τὴν πολυτέλειαν τῆς εὐζωΐας, καὶ νὰ τοῦ εἰκονίσῃ τὰς δεινοπαθίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολέμου, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὅτι μὲ τὰ μέσα τοῦ τόπου, ἂν καὶ ἀτελῆ, πρέπει νὰ γενναιοψυχοῦν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ πολεμήσουν τὸν ἐχθρόν.

—

Εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς Τροιζῆνος ἔρριψαν ὅλους τοὺς τίτλους καὶ ἐμπόδισαν τὸ ἱερατεῖον νὰ ἀνακατόνεται εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπρόβαλε νὰ καταργηθοῦν οἱ τίτλοι· εἶπε «Σεβαστὴ συνέλευσις, καὶ γενναιότατον, καὶ ἐξοχώτατον, καὶ ἐνδοξότατον, καὶ ἐκλαμπρότατον, καὶ πανιερώτατον ἀκόμη μὲ εἶπαν· δὲν ἤλλαξα· εἶμαι ὁ ἴδιος.»

—

Εἰς τὴν νῆσον Ζάκυνθον ἐσυνήθιζε καὶ ἔπαιρνε τὸν Κουλῖνον μικρὸν τὴν ἡλικίαν καὶ ἀνέβαιναν ἀπὸ τὴν Παναγίαν τοῦ Πικρίδη τὸν δρόμον τοῦ κάστρου· τοῦ ἔδειχνε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰ βουνά της καὶ τοῦ ἔλεγε, «ἐκεῖ ἔζησαν οἱ προπάτορές μας· τώρα ἡ γῆ ἐκείνη στενάζει εἰς τὸν ζυγόν.»

—

Λέγουν ὅτι εἰς τὸν σκοτωμὸν τοῦ Καραϊσκάκη μανθάνοντάς τον ἐμυρολόγησε ὡσὰν γυναῖκα.

—

Πηγαινάμενος μίαν φορὰν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας εἰς τὸ Ἀνάπλι, ὅταν ἐρωτήθη τί νεώτερα εἶδεν εἰς τὰς Ἀθήνας, εἶπε· «εἶδα πρᾶγμα ὅπου δὲν τὸ εἶδα ἄλλη φορὰ τόσων χρονῶν ὁποῦ εἶμαι· ἡ γυναῖκες ὡς τὰ τώρα ἤξευρα πῶς ἐφούσκοναν ἀπ' ἐμπρός, εἰς τὰς Ἀθήνας εἶδα ὅτι φουσκόνουν ἀπὸ πίσω.» Ἀπέβλεπεν ὁ λόγος του τὸ ἀδιάντροπον τῶν τότε γυναικείων φορεμάτων.

—

Τὸ *ἂν* ἔλεγεν ἐσπάρθη πολλαῖς φοραῖς, ἀλλὰ δὲν ἐφύτρωσε.

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

Ἐρωτηθεὶς ὁ Καραϊσκάκης πῶς εἰμπορεῖ ἕνας πολεμικὸς νὰ γένῃ μέγας καὶ ὑπολη̃πτικός, εἶπε· «Φρόνιμος καὶ παληκάρι, πλούσιος καὶ *γαλαντόμος*, μέγας γίνεται 'ς τὸν κόσμον.»

—

Περὶ δειλοῦ στρατιώτου

Φοβιτσιάρης τὸ ἀσκέρι ὡς πανούκλα τὸ μολεύει.
Καὶ δειλὸς ἀπηλπισμένος γίνεται ἀνδρειωμένος.

(Ἐκ φυλλαδίου ἐκδοθέντος μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη ὑπὸ Γεωργίου Γαζῆ Δελβινακιώτου).

Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀνδρέου Κορομηλᾶ 1884, — Β' 749.